duurzame wereld

ncdo

[redacted]

Nationale Commissie voor internationale samenwerking en duurzame ontwikkeling

National Committee for international cooperation and sustainable development

READER
NME JAARCONFERENTIE
"Werk in Uitvoering"

Amsterdam, 8 november 1996

NCDO
Postbus 18184
1001 ZB Amsterdam
Telefoon (020) 550 35 55
Fax (020) 620 87 16
E-mail:ncdo@knoware.nl

De toekomst nader bekeken..

Bij beleidsontwikkelaars die zich richten op duurzame ontwikkeling, is het toekomstgericht denken een belangrijke gedachtegoed. Het gaat daarbij vooral om het nadenken over de toekomst, door te formuleren welke toekomst gewenst wordt, vanuit duurzaamheids- of andere overwegingen. De tweede stap is het terugvertalen van het toekomstbeeld (streefbeeld) naar kwaliteitseisen aan initiatieven die nu worden gerealiseerd. De basisgedachte is dat de toekomst gemaakt en gevormd wordt door beslissingen en activiteiten die nu in uitvoering zijn en komen.

In de natuur- en milieu-educatie wordt veel nagedacht over de toekomst, van het vakgebied, de organisaties, de kansen en beperkingen, maatschappelijke trends en kwaliteit. Vaak gaat het dan om vragen als:

- hoe ontwikkelen leerlingen hun normen en waarden?
- op welke wijze kan de burger actief betrokken worden bij zijn/haar woonomgeving?
- hoe bereiken we dat individuele gedragskeuzes worden gemaakt met in achtname van natuur en milieu?
- kunnen we leerlingen .....?

Dat zijn de vragen die zich richten op het beoogde effect van de NME-initiatieven. Daarnaast worden vragen gesteld over de organisatie, het beleid, de verantwoordelijkheid en de financieringsstructuur. Ook vragen over de bereikbaarheid van (nieuwe) doelgroepen worden vaak centraal gesteld.

Er is een verschil in de invalshoeken bij het nadenken over NME, de toekomst en mogelijke streefbeelden. Er is een hoofdstroom waarbinnen gezocht wordt naar een zekere consensus over inhouden en reikwijdte van NME (*consensusbenadering*). Een andere hoofdstroom richt zich op een maatschappelijke oriëntatie en deze zoekt naar een werkwijze die aansluit bij behoeften van doelgroepen (*marktgerichte benadering*). Een derde hoofdstroom beschouwt NME als een instrument voor het bereiken van beleidsdoelen (natuur-milieu-mobiliteit-mondiaal-duurzaamheid) en zoekt naar een efficiënte

organisatie-invulling om daaraan tegemoet te komen (*beleidsgeoriënteerde benadering*).
Binnen de Extra Impuls NME wordt gewerkt met een mixture van deze invalshoeken. Dat kan ook niet anders, want de NME kent geen dominante 'leerscholen'. Iedere NME-professional, bij beleid en uitvoering, gebruikt alle drie de benaderingen. De Extra Impuls wordt niet gehanteerd om in die mixture verandering te brengen. Binnen mijn werk als programma-manager, beschouw ik het zelfs als een belangrijke waarde, waardoor in het veld het 'debat' kan ontstaan. Het debat vindt deels plaats binnen de kaders van de verschillende programma's die in de Extra Impuls een plaats hebben.

Om een bijdrage te leveren aan de discussies in en met het veld over de toekomst van NME, heb ik aan een aantal betrokkenen gevraagd om een visie te geven op de mogelijke ontwikkeling van NME in de komende jaren. Een toekomstperspectief vastgelegd in een kort essay.

In het komende jaar zal vanuit de Extra Impuls zeker gewerkt worden aan verdere ontwikkeling van de beeldvorming over de toekomst van NME: naar doelen, werkwijzen en middelen.

De eerste set, korte[1], essays is in deze reader opgenomen. De bijdragen die gevraagd zijn:

Gert Jan Endedijk (gemeente Breda):
NME in relatie tot beleid van overheden

Margreeth Broens (project 4 Grote Steden):
NME-voorzieningen van de toekomst

Arjen Wals (LUW, vakgroep onderwijskunde):
Inhoud en vorm van NME: een toekomst?

Jan Dirx (Stichting Natuur en Milieu):
NME een blijvende taak voor maatschappelijke organisaties (NGO's)?

---

[1] kort = de schrijvers is gevraagd om in korte tijd een korte impressie te geven.

Bouwe Taverne (Stichting Milieu Educatie/SME)
NME in een werkende samenleving van de toekomst
Piet Conijn (Hogeschool Alkmaar)
NME in een leeromgeving van de toekomst

Hiermee heb ik geprobeerd om op een kleinschalige manier een uitdaging te geven aan enkelen in het werkveld. Het is bedoeld als een bescheiden impuls voor discussies in het veld over ontwikkelingen, trends en verwachtingen.
Ze kunnen aanleiding vormen tot discussies tussen NME'ers: de beleidsmakers en de uitvoerders.

In 1997 zal vanuit de Extra Impuls, op initiatief van de Stuurgroep NME, deze discussie ook nader worden aangezwengeld. Deels in het kader van de programma-ontwikkeling gericht op 'Professionalisering in de NME', maar deels ook door separaat te vragen om nadere uitwerkingen van verwachte ontwikkelingen en gewenste ontwikkelingsrichtingen.

Douwe Jan Joustra
programma-manager NME

NME als instrument voor overheidsbeleid

Inleiding

Een aantal jaren geleden is een proces begonnen van incorporatie van natuur- en milieu-educatie (NME) in het milieubeleid van (lagere) overheden. Tot het eind van de jaren tachtig was NME namelijk nog voornamelijk voorbehouden aan (veelal landelijke) particuliere organisaties als IVN, SME en Milieudefensie.
Door dit proces is er een aantal veranderingen opgetreden, die vandaag de dag nog steeds hun invloed doen gelden. Gelet op de discussies die momenteel woeden (zoals in Noord-Brabant) over veranderingen in netwerk- en ondersteuningsstructuur, lijken deze veranderingen met name te spelen op het terrein van de relatie tussen landelijke en lokale NME-diensten en tussen particuliere en overheids NME-organisaties. Maar het gebruik van NME als instrument voor lokaal milieubeleid heeft ook gevolgen voor het *werk* van NME en dus voor *NME-ers.*

NME als beleidsinstrument

Vanaf het eind van de jaren tachtig is er in Nederland een grote inhaalslag gepleegd bij de realisering van een beter milieubeleid. Daarbij zien we dat de eerste lichting milieubeleidsplannen (zowel landelijk als lokaal) zich nog met name richtten op doelstellingen, het in kaart brengen van de complexe milieuproblematiek en het opzetten van een samenhangend milieubeleid. In de tweede generatie milieuplannen kwam meer aandacht voor uitvoeringsaspecten.
Juist nu het gaat om de realisering van de ambitieuze doelstellingen, blijkt gedragsverandering van groot belang. Vergelijken we de instrumenten die ter beschikking staan van de overheid, dan komt de noodzaak tot het beïnvloeden van gedrag sterk naar voren. Volgens een recente studie van het ministerie van VROM kunnen milieudoelstellingen gerealiseerd worden door de inzet van technologie (60%), door volumebeleid (20%) en door gedrags-verandering (20%).
Belangrijke instrumenten om te komen tot gedragsverandering zijn regelgeving, financiële prikkels en communicatie. Sinds midden jaren negentig wordt dan ook het belang van communicatie in allerlei (milieu)beleidsplannen onderkend. Meestal worden hierbij verschillende communicatievormen gebruikt als voorlichting, overleg, participatie en educatie.

NME verandert

Door NME meer te zien als een instrument voor de uitvoering van het (gemeentelijk) milieubeleid, zien we dat langzamerhand opvattingen over de praktijk van NME veranderen. De tijd, dat het pleiten voor een schoner milieu was voorbehouden aan een selecte maatschappelijke groep, is lang voorbij. Milieu is als item geaccepteerd, milieu is in het sociale middenveld terechtgekomen en gewoon geworden: wie is er niet meer voor 'het' milieu? En daarmee ontstaat er voor NME een lastig dilemma. Het gaat immers niet meer zozeer om wat mensen *vinden*, maar wat mensen *(niet) doen*. Een positieve houding betekent niet automatisch een hoge mate van milieuvriendelijk gedrag. NME zal de bakens dus moeten verzetten. Meer aansluiten op de vraag van doelgroepen, concreet aangeven wat van mensen in welke situaties verlangd wordt en door middel van effectmeting en monitoring zorgdragen voor een adequate feedback: niet gericht op wat mensen vinden, maar gericht op hoe mensen zich gedragen.
Bovenstaande tendensen zijn terug te vinden als we kijken naar de definities die er voor NME gehanteerd worden. Werd NME vroeger nogal eens verwoord in termen van educatie,

processen en beleving, nu worden begrippen gebruikt als gedrag, communicatie en effectmeting.
Binnen de context van gemeentelijk milieubeleid zou ik het doel van NME willen omschrijven als:

het bevorderen van milieubesef en milieuvriendelijk gedrag bij externe doelgroepen en binnen de eigen organisatie door het informeren over maatregelen van de overheid (bevorderen draagvlak), het vergroten van kennis en inzicht, het bevorderen van concreet gedrag en het ondersteunen en stimuleren van initiatieven vanuit de samenleving.

Hoge doelen en een weerbarstige praktijk

Het is niet niks om te durven beweren dat een overheid gedrag van mensen mag en kan veranderen: de overheid als schoolmeester ontmoet over het algemeen weinig bijval. Toch mag mijns inziens een overheid ook in tijden van verzakelijking en terugtreding een appèl doen op het privé-domein van mensen, *mits*:

* aangegeven kan worden dat de gevraagde gedragsaanpassing inderdaad het milieu ten goede komt;
* de overheid zelf ook handelt zoals zij van anderen verlangt (met respect voor verschillen in rollen en verantwoordelijkheden).

Maar los van de legitimiteitsvraag blijkt het ook nog eens zeer lastig te zijn om gedrag van mensen te veranderen. De relatie tussen kennis en gedrag is complex en bepaald niet lineair. Hetzelfde geldt voor de relatie tussen besef en gedrag: al eerder is vermeld dat het gedrag van veel Nederlanders bepaald niet spoort met hun internationaal befaamde milieubesef.
Verder blijkt een bepaalde strategie die een tijdlang succesvol is gebleken niet blijvend werkzaam: verpakkingen zijn niet alleen belangrijk, maar moeten ook regelmatig vernieuwd worden.

Naar een driesporenbeleid

Milieu is van een onderwerp met een hoog bewustwordingsgehalte en een sterke mate van eenduidigheid geëvolueerd tot een scala van onderling sterk verschillende thema's en onderwerpen. Wat we van mensen verwachten varieert hierbij even sterk. Om deze reden wordt een driesporenbeleid voorgestaan:

1 *bestendiging van milieuvriendelijk gedrag*: gedrag proberen vast te houden bij gedragingen die weinig geld en moeite kosten en dus reeds breed verspreid zijn (afvalscheiding);
2 *bevordering van milieuvriendelijk gedrag*: gedrag beïnvloeden bij gedragingen met hoge gedragskosten die dus nog niet breed verspreid zijn (energie, verkeer);
3 *faciliteren van milieuvriendelijk gedrag*: het stimuleren van milieuvriendelijk gedrag dient gelijk op te gaan met het nemen of uitbreiden van maatregelen die dit gedrag sterk beïnvloeden (informatie op verpakkingen, kwaliteit openbaar vervoer, enz.).

NME en moderne overheidscommunicatie

Wordt NME gedurende een langere periode gebruikt als een onderdeel van het lokale milieubeleid, dan zien we op veel plaatsen dezelfde ontwikkelingen optreden.
Als eerste stap wordt NME expliciet als *beleidsinstrument* opgevat en ingezet. Een organisatorische en financiële 'erkenning' hoort hier bij. Daarna kan de integratie van NME een stap verder gaan. NME wordt niet alleen als eigenstandige activiteit ingezet, maar vaak in combinatie met andere beleidsinstrumenten. Zo ontstaat er een *instrumentenmix* van financiële, wettelijke en communicatie-instrumenten. Een derde ontwikkeling van meer recente datum heeft te maken met de veranderende rol van de overheid. De overheid treedt steeds minder op als regulator en meer als facilitator en stimulator. In het maatschappelijk verkeer is zij bovendien meer en meer een partner voor de andere maatschappelijke actoren.

Immers de overheid kan steeds minder alles zelf bepalen, door zowel een verzelfstandiging van overheidstaken, maar ook door steeds mondiger wordende burgers, die tegelijkertijd zich niet meer volgens vaste (verzuilde) patronen organiseren. De overheid dus als partner. Maar wel een partner met een dubbele pet: bewaker van het algemene belang, en zelf belanghebbende. Verlangt die overheid van burgers bepaald gedrag ter ondersteuning van bijvoorbeeld het milieubeleid, dan zal zij *transparant* dienen te zijn: welke rol speelt zij op welk moment en in welke hoedanigheid communiceert zij met derden?
Ook NME is te beschouwen als een vorm van communicatie, zoals consultatie, participatie en inspraak. Elk probleem vraagt een eigenstandige communicatieve benadering. Men moet in de gemeentelijke praktijk moeiteloos kunnen switchen van bijvoorbeeld consultatie naar educatie. En zo wordt NME een onderdeel van een *communicatie-mix*.

Wat betekent dit voor NME'ers?
Het bovenstaande heeft een groot aantal veranderingen voor NME-werkers tot gevolg. Ik noem er hier twee.
Ten eerste wordt het belang van een *inhoudelijke* deskundigheid bij NME-werkers minder. Steeds minder mensen moeten door een inhoudelijke boodschap overtuigd raken voor een noodzakelijke verandering. Meestal weet men het wel, of men luistert toch niet. Verder is er een tendens zichtbaar dat het gemeentelijk milieubeleid zich verbreed, zowel richting beleidsvelden op het gebied van ruimtelijke ordening en stadsontwikkeling, als richting stads- en wijkbeheer. Ook dat maakt de noodzaak van een inhoudelijke deskundigheid bij NME-werkers minder nodig en ook moeilijker.
De inhoudelijke rol van NME-ers neemt dan weliswaar af, NME'ers kunnen wel een grotere rol krijgen bij het beantwoorden van de vraag welk deel van de kennis en informatie aangeboden moet worden aan doelgroepen om beleidsdoelstellingen te kunnen verwezenlijken en op welke wijze, gelet op de kenmerken van de doelgroep. De NME-werker als een communicatiemakelaar, met een koffer vol vaardigheden.
Maar het kunnen werken als communicatiemakelaar vergt wel een bepaalde houding. Dat betekent, dat er ook een cultuurverandering zal moeten plaatsvinden onder NME'ers. NME is niet meer iets 'anders', of iets 'aparts'. NME hoeft eigenlijk ook niet meer te overtuigen of op een andere manier een boodschap uit te dragen. NME is één van de onderdelen van het gemeentelijk milieubeleid, niet meer en niet minder. Of zoals u wilt van de dagelijkse communicatiepraktijk van een gemeentelijke overheid.

Van het milieugeweten naar communicatieadviseur.
Van profeet naar ambtenaar.
Ja, da's wennen.

Gertjan Endedijk
gemeente Breda

NME-VOORZIENINGEN VAN DE TOEKOMST ZIJN ER VOOR IEDEREEN.
Margreeth Broens

Wat houdt dat eigenlijk in: 'voorzieningen'? Van Dale draagt twee betekenissen aan die me de moeite waard lijken aan een nadere beschouwing te onderwerpen:

a het treffen van bepaalde maatregelen (om iets te verhelpen, te regelen); en
b wat men doet om in iets te voorzien: de nodige voorzieningen aanbrengen; voorzieningen treffen, ook in toepassing op instellingen en diensten die in bepaalde behoeften voorzien.

Genoemde twee betekenissen laten nog steeds veel ruimte voor interpretatie. Vanuit beide opvattingen valt iets te zeggen over NME.

Het 'treffen van bepaalde maatregelen' roept bij mij de volgende drie associaties op:

1. de (lokale) overheid 'treft maatregelen'. Ze voert milieubeleid uit. Een concreet voorbeeld dat van milieubeleid waarmee de lokale overheid in deze tijd te maken heeft is het binnen de perken houden van afval: verzwelgen in afval lijkt anders onontkoombaar.
   De overheid geeft voorlichting aan haar burgers over de gemaakte beleidskeuzen ten aanzien van het scheiden van afval: informatie over wat de burger moet doen.
   Ik kan me voorstellen dat voor de (lokale) overheid in de toekomst 'maatregelen treffen' andere betekenissen krijgt. Al verscheidene jaren is de overheid er achter dat 'voorlichting' wellicht mensen kennis en soms inzicht verschaft, maar dat voorlichting over (lokaal) overheidsbeleid niet leidt tot handelen overeenkomstig de nieuwe inzichten. Dat heeft te maken met het feit dat het beleid wordt ervaren als opgelegd beleid waarop de burger geen invloed heeft kunnen uitoefenen. Besluiten die de politiek neemt, ervaart de burger niet als de zijne. Het louter uitleggen wat besloten is, wekt bij velen weerstand. De huidige, vaak goed opgeleide, burger houdt de oude politieke structuren voor gezien; hij heeft niet het idee dat hij goed vertegenwoordigd wordt. Om de kloof tussen burger en politiek te overbruggen is bestuurlijke vernieuwing ingezet. Uitgangspunt bij bestuurlijke vernieuwing is burgers meer bij beleid worden betrokken, waardoor de kans groter is dat ze het beleid zullen naleven. De overheid onderneemt nu pogingen om burgers al bij de beleidsontwikkeling te betrekken.
   Communicatie heet het 2e generatie beleidsinstrument dat in dit kader wordt gehanteerd. Communicatie: tweezijdig ontwikkeld in plaats van eenzijdig opgelegd beleid. De burger wenst serieus genomen te worden. Hij moet de indruk krijgen dat wat hij zegt meetelt, anders laat hij het afweten.
   Dat houdt van de kant van beleidmakers in: openkaart spelen, op gelijkwaardig niveau met elkaar communiceren, van gedachten wisselen. De gelijkwaardigheid kan tot uitdrukking komen in de vorm van een dialoog. Het zittende politieke kader moet - wil het geloofwaardig blijven - de arrogantie van de macht loslaten. Dat houdt een behoorlijke cultuuromslag in die moeite en tijd zal kosten.
   De relatie tussen dialoog en NME is de volgende. In dialoog als vorm van een gesprek waarin educatie impliciet, geïntegreerd of als aspect kan worden meegenomen. Geïntegreerd, omdat gesprekspartners van datgene wat ze aan elkaar meedelen, iets

opsteken. Te denken valt hierbij aan kennis en inzicht betreffende bepaalde onderwerpen, maar ook aan uitdrukkingsvaardigheid, het leren hanteren van de juiste spelregels om deel te kunnen nemen (luisteren, niet door elkaar praten); je verantwoordelijkheid leren nemen (als groep, individu) om democratische beleidsprocessen te waarborgen. En ook aan het inzicht dat er geen sprake is van een eens en voor altijd geldige wetenschappelijke waarheid.
Als aspect: wanneer er ter toelichting op een onderdeel - omdat niemand van de gesprekspartners het gevoel heeft voldoende op de hoogte te zijn - expliciet iemand wordt uitgenodigd om deskundigheid in te brengen. Uiteindelijk kan deze educatieve bijdrage worden gebruikt om alle deelnemers aan de dialoog er in educatieve zin beter van te laten worden. Indien de educatieve bijdrage als aspect door deelnemers in de dialoog wordt gebruikt om een concrete oplossing voor een probleem aan te dragen, dan is er sprake van een voorlichtingsactiviteit.
Is er geen sprake van het zoeken naar een concrete oplossing, dan is er sprake van een educatieve activiteit. Overigens is het voor deelnemers aan een activiteit waarin ze als gelijkwaardig worden beschouwd niet nodig dat er consensus over de oplossing van een probleem ontstaat. Er valt best mee te leven dat men het niet eens is, als men maar respectvol wordt bejegend.
Voor het geval de dialoog wordt ingezet om 'maatregelen te treffen', dat wil zeggen: beleid te ontwikkelen en in dat kader besluiten te nemen, lijkt het er op dat de 'dialoog' wordt ingezet in een voorlichtingsactiviteit. Waar het er niet om gaat naar concrete oplossingen te zoeken, is sprake van dialoog als educatieve activiteit. Het mag duidelijk zijn dat 'dialoog' in mijn verhaal een bredere functie heeft dan de koppeling die momenteel in NME-kringen bijna automatisch wordt gemaakt, namelijk met de activiteit Lokale Agenda 21 in het kader van het begrip 'duurzame ontwikkeling'.
'Dialoog' kan met andere woorden voor veel meer complexe problemen op beleidsniveau worden gebruikt. Het treffen van maatregelen op het terrein van natuur en milieu is per definitie complex, ook buiten wat nu in het kader van Lokale Agenda 21 aan dialoog wordt gevoerd. Een dergelijke brede uitwerking van 'maatregelen treffen' staat voorlopig nog in de kinderschoenen. Er zal nog heel wat aan de sociale deskundigheid van de huidige beleidmakers dienen te worden gesleuteld, wil deze uitwerking doel treffen. Aan de andere kant zal er nog heel wat vertrouwen dienen te worden gekweekt bij burgers. Burgers voelen zich wel politiek betrokken, maar niet bij de huidige partijpolitieke structuren.

2. 'maatregelen treffen' in de betekenis van wettelijke - voorwaardenscheppende - maatregelen, richtlijnen opstellen, op het terrein van NME, op basis waarvan financiën beschikbaar komen: om vorm te geven aan maatschappelijke doeleinden van educatiefbeleid (op het terrein van natuur en milieu).
   De (lokale) samenleving heeft er belang bij dat de bevolking goed op de hoogte is, op de hoogte raakt en blijft van ontwikkelingen op het gebied van natuur en milieu. Bijvoorbeeld het leren omgaan met angst en onzekerheid is belangrijk om te voorkomen dat mensen apathisch of onverschillig worden, waardoor de samenleving ontwricht kan raken.
3. 'maatregelen treffen', ook in de betekenis van wettelijke maatregelen, dwang. Het lijkt onontkoombaar als overheid bepaalde zaken centraal te sturen met het oog op natuur en

milieu in de betekenis van 'duurzaamheid'. Hoe zeer ook met de mond wordt beleden dat de overheid zich terugtrekt ten gunste van de markt; het tegendeel is waar.
Met betrekking tot natuur en milieu betekent het dat keuzen beperkt zullen worden, zowel voor burgers als bedrijven. Er is uiteraard in dit geval geen sprake van educatie (hoewel het tot standkomen van wettelijke maatregelen, op zich wel democratisch kan hebben plaatsgevonden), maar er valt wel iets 'uit te leggen'. De burger dient - in het belang van de overheid - de mogelijkheid te hebben informatie na te slaan. Het belang van de burger: nagaan of de wet adequaat is toegepast, dient ook mogelijk te worden gemaakt. Er is veel inhoudelijke deskundigheid nodig; denk aan een natuur- en milieuraadsman (in navolging van bijvoorbeeld een sociaal raadsman).

De tweede betekenis van 'voorzieningen' luidt: 'wat men doet om in iets te voorzien: de nodige voorzieningen aanbrengen; voorzieningen treffen, ook in toepassing op instellingen en diensten die in bepaalde behoeften voorzien.'
Deze tweede betekenis lijkt in eerste instantie wat meer in ogenschouw te nemen waarop de voorziening is gericht. 'Behoeften' wordt in de omschrijving genoemd.
Als voor 'behoeften' wordt gelezen: 'educatieve behoeften', dan kan is dat nog steeds geen eenduidig te interpreteren begrip. Onmiddellijk aan 'educatieve behoefte' is de vraag gekoppeld of er sprake is van 'objectieve' dan wel 'subjectieve' behoeften. Het gaat met andere woorden om de vraag wie de behoeften heeft gedefinieerd.
Objectieve behoeften zijn behoeften die door anderen worden afgeleid uit de probleemsituaties waarin individuen of groepen verkeren of zullen gaan verkeren.
Subjectieve behoeften zijn tekorten in kennis, vaardigheden en inzicht die ervaren worden door individuen en groepen, en die zij meer of minder gemakkelijk uitspreken in een manifeste vraag, maar die soms ook onuitgesproken blijven.
Het begrip 'behoefte' laten we verder voor wat het is, omdat het een moeilijk te hanteren begrip is. Wel van belang is het perspectief van waaruit de behoeften worden vastgesteld. De vanzelfsprekendheid waarmee NME Centra nu nog educatieve activiteiten aanbieden, doet vermoeden dat de onderscheiding in deze twee perspectieven geen gemeengoed is. Zeker wanneer men met volwassenen werkt, die niet leerplichtig zijn, is er sprake van vrijwillige deelname. Daardoor zal steeds moeite gedaan moeten worden om volwassenen te bereiken. Het is de moeite waard dergelijke perspectieven 'onder ogen te zien'.

Voorzieningen op het gebied van NME; voor wie? Tot nu toe is NME er voornamelijk voor kinderen. Die vormen immers de toekomst, en kunnen zelfs via het onderwijs hun ouders bereiken. NME hoort er mijns inziens ook voor volwassenen te zijn: ontwikkelingen gaan zo snel en kennis raakt zo snel verouderd, dat volwassenen niet tot het eind van hun leven kunnen teren op hun schoolse kennis.
Ook de kinderen niet die nu met NME op school opgroeien, zullen verderop in hun leven met nieuwe zaken op het terrein van NME worden geconfronteerd, waar ze dan hun licht over moeten opsteken. Natuur en milieu gaat iedereen aan, is niet gebonden aan of iemand rijk of arm is; ook de problemen die zich voordoen raken in principe iedereen.
Bovendien houden de problemen op het terrein van natuur en milieu zich niet aan grenzen zoals de eigen voordeur, woon- of werksituatie. Als we 'voorzieningen' in de betekenis van

'maatregelen treffen' hanteren, ontkomen we er niet aan met volwassenen te werken. Immers de overheid houdt niet op met het ontwikkelen van (natuur- en milieu)beleid (en het daarbij betrekken van volwassenen).
Er zijn met andere woorden voldoende redenen ook volwassenen te proberen te interesseren voor NME en NME niet alleen een aangelegenheid voor kinderen te laten zijn. Mijn uitgangspunt is dat NME er voor iedereen is. Overigens is er natuurlijk al langer met volwassenen gewerkt - namelijk met leraren - maar dan als intermediair voor de doelgroep leerlingen.
Ook in de toekomst zullen volwassenen deelnemen aan educatieve activiteiten op het terrein van natuur en milieu. Dat is immers ook nu al het geval en er is geen reden om aan te nemen dat de interesse van volwassenen op het gebied van natuur en milieu op zal houden. Velen zijn actief als vrijwilliger in een natuur-/milieu-organisatie, en doen daar educatie op. Deze educatie is verbonden aan handelen: als lid en ten dienste van die organisatie. Denk daarbij ook aan de rol die men als goed geïnformeerd lid van een dergelijke organisatie kan spelen in het lokale beleidsgebeuren.

kritische distantie

Voor een professionele instelling die onafhankelijk en met kritische distantie deze natuur- en milieu-organisaties educatief kan ondersteunen, blijven daarnaast taken weggelegd.
In aansluiting op het perspectief van de in principe geïnteresseerde volwassene die nog niet deelneemt kunnen we ons voorstellen dat er meer zal moeten ondernomen door NME in de toekomst om de latent geïnteresseerde tot deelname te bewegen, bij voorbeeld door de woon/leefsituatie van volwassenen als uitgangspunt te nemen. Niet dat ik hiermee zeg dat alle Nederlanders deel moeten nemen aan NME. Wel beweer ik dat in principe alle Nederlanders bereikt moeten worden.
Het houdt in ontwikkelen van de vraag naar NME. De huidige NME-werkers zijn op dit terrein niet deskundig (op het gebied van methoden om deelnemers te bereiken, maar ook in educatieve leerprocessen en methoden voor het werken met volwassenen).
Het is de vraag of zij zich al deze deskundigheden zelf eigen moeten maken.

Tot nu toe heb ik slechts de term 'voorzieningen' geanalyseerd en heb ik beweerd dat NME - en dus NME-voorzieningen - er in de toekomst voor iedereen horen te zijn.
Wat valt er nu concreet voor te stellen bij NME-voorzieningen?
Uitgangspunt is dat er kwalitatief goede NME moet worden gerealiseerd. Dat houdt bij voorbeeld
in dat er een mogelijkheid voor een NME-activiteit moet zijn om primaire - zintuiglijke - ervaringen op te doen (i.t.t. tweedehandservaringen bijv. via het medium televisie), om recht te doen aan betrokkenheid bij, beleving van en zorgzaamheid voor natuur; dat activiteiten moeten uitdagen.
Ook moet het mogelijk zijn kennis op te doen om verbanden te kunnen leggen op het terrein van natuur en milieu; reflectie moet mogelijk zijn. Ik kan me voorstellen dat van elke huidige in Nederland voorkomende type NME-organisatie/instelling wordt nagegaan wat ze doet, wie ze bereikt en welke functie ze vervult. Lokaal zal er dan moeten worden nagegaan wat al bestaat, wat er potentieel mogelijk is, wat er ontbreekt en hoe het ontbrekende wordt opgevuld.

reflectie

Dit alles steeds gerelateerd aan kernvoorzieningen en aan aanvullende voorzieningen (afhankelijk van de aard van de lokale gemeenschap).
Te denken valt bij voorbeeld aan de kinderboerderij als laagdrempelige voorziening voor natuur en milieu, die kinderen en hun ouders bereikt, een ontmoetingsfunctie vervult (in sommige plaatsen voor allochtone moeders). De kinderboerderij kan fungeren als voorziening waar signalen kunnen worden opgevangen voor een educatieve activiteit op het gebied van natuur en milieu (voor allochtone moeders). Die educatieve activiteit vindt daar plaats en een vervolgactiviteit in een (stedelijk) NME Centrum. De afweging stedelijke- wijk- of buurtgebonden activiteit zal steeds weer moeten worden gemaakt.
Dat houdt in dat de voorzieningen van elkaars mogelijkheden gebruik moeten kunnen maken. Hoe dan ook zal er dan ook naar mijn idee dienen te worden samengewerkt, in de vorm van netwerken. Netwerken als geheel van NM(E)-organisaties en instellingen, met ieder hun eigen inbreng en doelgroep.
Daarnaast netwerken, bestaande uit een (van de) NME-organisatie(s)/instelling(en) en niet natuur- en milieu-organisaties/instellingen ten behoeve van het gezamenlijk ontwikkelen van een activiteit of behorende tot het werkveld waarop men zich richt (bijv. onderwijs). Steeds dient geïnventariseerd te worden hoe de kaart op het terrein van natuur- en milieu-organisaties er uitziet: wie doet wat voor wie? Heel belangrijk is daarbij na te gaan wat er nog niet wordt gedaan door de gezamenlijke instellingen en organisaties en welke deskundigheid ontbreekt.
Samenwerking, in de zin van een gebouw delen, maakt - zo leert de ervaring in München, waar een instelling voor volwasseneneducatie en een Centrum voor NME in een gebouw werden gehuisvest - onvermoede nieuwe activiteiten mogelijk.

De vraag of er niet kan worden volstaan met een kleine ruimtelijke voorziening op het gebied van NME waar enkele deskundigen en databanken aanwezig zijn, moet naar mijn idee ontkennend worden beantwoord. In het (onderwijs)beleid wordt er dan wel steeds meer van uitgegaan - al dan niet onder het mom van bezuinigingen en milieuvriendelijkheid - dat mensen steeds zelfstandiger en individueler leertrajecten zullen afleggen, met behulp van thuis aanwezige informatietechnologie (het zgn. zelf gestuurde leren).
Op basis van het voorafgaande denk ik voldoende duidelijk te hebben gemaakt dat NME geen NME is als ze verschraalt tot een activiteit, waarin kan worden volstaan met individuele informatievergaring. NME in groepsverband zal haar bestaansrecht houden. Sterker nog: zal in sommige gevallen broodnodig zijn.

Van output- naar procesgestuurde natuur- en milieu-educatie

Arjen E.J. Wals, Agrarische Onderwijskunde, Landbouwuniversiteit, Wageningen

Vorm, inhoud en doelen van natuur- en milieu-educatie zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden: je kunt ze onderscheiden maar niet scheiden. Leg je bijvoorbeeld het accent binnen natuur- en milieu-educatie op kennisoverdracht en gedragsverandering dan heeft dit consequenties zowel voor de didactische werkvormen, de inhoud alswel de wijze waarop je je onderwijsactiviteiten evalueert. Leg je het accent juist op zaken als waardenontwikkeling, betrokkenheid bij de omgeving en persoonsvorming dan veranderen inhoud, didactische werkvormen en evaluatiemethoden navenant. Zo ook voor natuur- en milieu-educatie waarbinnen het accent wordt gelegd op participatie, 'empowerment' en het ontwikkelen van handelingsperspectieven.

Mijn stelling is dat de wereld van de natuur- en milieu-educatie zich te veel bezighoudt met het formuleren en onderscheiden van inhouden en doelen en te weinig met de kwaliteit van het leerproces. Een op *output*gerichte natuur- en milieu-educatie is het gevolg daar waar we juist toe zouden moeten naar een meer *proces*gerichte natuur- en milieu-educatie. De kwaliteit van het leerproces bepaalt namelijk in hoge mate of een leerervaring voldoende fundamenteel is om door te kunnen werken de leefwereld van de lerende.

Nu zou natuur- en milieu-educatie bij uitstek instaat moeten zijn leren betekenisvol, waardevol en bruikbaar te maken door de omgeving van de lerende centraal te stellen. Voorwaarde hierbij is dat educatoren zich voldoende verdiepen in de leefwereld van de lerende. Alleen als deze voldoende bekend is bij educatoren kan zij als basis dienen voor het leerproces. Dit betekent onder andere dat de lerende zèlf in belangrijke mate de inhoud van het leerproces bepaalt en niet de educator of het instituut waar hij/zij aan verbonden is. Met andere woorden: natuur- en milieu-educatie zou een extra impuls kunnen krijgen wanneer we ons meer zouden richten op een procesbenadering waarin de lerende in sterke mate de inhoud van het leerproces bepaalt en de educator veel meer een facilitator of een 'leerprocesmanager' is. Ik wil dit een dergelijke procesbenadering illustreren aan de hand van 'model' dat ik tijdens een langdurig verblijf Michigan (1987-1992) in de praktijk van het formele onderwijs mede heb kunnen vormgeven: Action Research & Community Problem Solving (AR&CPS) .

Action Research & Community Problem Solving

De term *Action Research* wordt steeds vaker in verband gebracht met natuur- en milieu-educatie, met name in Noord-Amerika, Australië en Zuid-Afrika, maar met het OECD-Environment and School Initiatives project ook in Europa. Ook al bestaan er vele omschrijvingen, algemeen kan gesteld worden dat Action Research een uit de sociale leerpsychologie afkomstige term is waarmee cyclische (leer)processen worden aangegeven die gericht zijn op het verbeteren van, door de deelnemers aan het leerproces, ervaren

problemen. Wat voor een problemen dit zijn hangt dus af van de deelnemers. Zijn dit docenten dan zijn dit vaak onderwijskundige problemen (bijvoorbeeld: hoe kan ik de betrokkenheid bij natuur onder stadskinderen vergroten? Of, hoe kan ik een goede discussie in de klas opgang krijgen waarin normen en waarden aan de orde komen?). Zijn dit leerlingen dan zijn dit vaak existentiële of leefwereldnabije problemen (bijvoorbeeld: hoe kan het fietsen naar school veiliger worden? Of, wat kunnen we doen tegen pesten?). Zijn dit schoolleiders dan zijn dit vaak organisatorische problemen (bijvoorbeeld: hoe kan de samenwerking tussen docenten verbeterd worden? Of, hoe kunnen we een milieuzorgsysteem op school opzetten?).

Het cyclische karakter van het leerproces kenmerkt ook de tweede component van AR&CPS: *community problem solving*. Onder community problem solving wordt het geheel van op actie gerichte leerprocessen verstaan welke gericht zijn op het verbeteren van de leefbaarheid binnen een woongemeenschap. Het leerproces bestaat uit de volgende stappen: deelnemers inventariseren een aantal problemen die hun aandacht en belangstelling hebben, komen gezamenlijk tot een keuze, bestuderen het onderwerp goed om te komen tot een goede probleemdefinitie, ontwikkelen een actieplan dat zou kunnen leiden tot verbetering van de probleemsituatie, voeren het plan uit, gaan na of het plan gewerkt heeft, zo ja, wordt over gegaan op een nieuw onderwerp, zo nee, wordt gekeken of het probleem wel goed gedefinieerd was en/of het actieplan wel toereikend was (zie schema).

Schematisch kan de leer- of onderzoekscyclus van AR&CPS als volgt worden weergegeven:

IDENTIFICEREN 1

Wat is het probleem?

IDENTIFICEREN 2

(Her)definieer het probleem

BESTUDEREN

Wat veroorzaakt het probleem?

Waar manifesteert het probleem zich?

Wat zijn de gevolgen? Voor wie?

Wat is bekend?

Wat moeten we nog uitzoeken?

REFLECTIE 2

Is het probleem verbeterd?

Moeten we nog meer doen?

Zijn er nieuwe mogelijkheden?

Hebben we meer informatie nodig?

REFLECTIE 1

Gelet op alle gegevens die nu bekend zijn, hebben we het probleem nu helder?

Moeten we nog andere vragen stellen?

UITVOEREN

Selecteer een actieplan en breng het ten uitvoer

PLANNEN

Wat zijn de mogelijkheden om de probleemsituatie te verbeteren?

Ontwikkel actieplannen

VOORSPELLEN

Welke resultaten mogen we verwachten?

Wat zijn de voor- en nadelen van de verschillende actieplannen?

Het is van belang dat tijdens de cyclus ook regelmatig stil wordt gestaan bij de positieve en negatieve ervaringen die de deelnemers hebben met het leerproces zelf. Doorgaans houden zij dan ook een soort onderzoeksdagboek bij waarin dergelijke ervaringen worden opgeschreven. Aan de hand van uitwisseling van deze ervaringen wordt de begeleider/procesmanager/facilitator van het Action Research leerproces instaat gesteld het project steeds te optimaliseren.

De stappen geïllustreerd

Ik illustreer de stappen aan de hand van de context van het formele onderwijs maar het is goed denkbaar dat bijvoorbeeld buurtbewoners onder begeleiding van een MEC een zelfde proces doorlopen.

Identificeren van het probleem

Leerlingen verkennen in kleine groepjes hun schoolgebouw, school omgeving en buurt en noteren steeds die dingen die zij als positief en die dingen die zij als negatief ervaren. Alle groepjes rapporteren hun bevindingen plenair in de klas. Er wordt een inventarisatie gemaakt van alle ingebrachte omgevingsproblemen. Leerlingen ordenen alle mogelijke onderwerpen in probleemgebieden en krijgen gelegenheid om een doordachte keuze te maken aan de hand van een aantal zelf-bedachte criteria. Er wordt consensus bereikt over het te bestuderen onderwerp.

Bestuderen van het probleem

Leerlingen oriënteren zich op het probleem en maken daarbij zoveel mogelijk gebruik van informatiebronnen in en rondom de school. Met behulp van literatuurstudie, mediaberichtgeving, interviews met belanghebbenden en deskundigen, eigen waarneming en ervaringen, etc. wordt het probleem in kaart gebracht en nauwkeurig omschreven. Leerlingen komen ook tot een goede taakverdeling en tot afspraken over het samenbrengen van alle gegevens.

Reflecteren 1

Leerlingen gaan na of zij alle gegevens nu hebben om het probleem helder in kaart te brengen. Tevens wordt de beslissing genomen om over te gaan tot het opstellen van een actieplan of nog verder te gaan met een nadere bestudering van het probleem. Is het probleem veranderd in hun ogen sinds de selectie ervan?

Plannen en voorspellen

Leerlingen gaan op basis van hun probleemdefinitie een plan ontwikkelen dat kan leiden tot verbetering van de probleemsituatie. Het plan moet duidelijk aangeven welke middelen nodig

zijn, welke effecten verwacht worden, wie wat gaat doen, op welke termijn resultaten bereikt kunnen worden, hoe deze resultaten zichtbaar gemaakt kunnen worden, welke neveneffecten mogelijk zijn, etc. Zijn er alternatieve actieplannen mogelijk?

Uitvoeren

Leerlingen kiezen een actieplan en brengen het ten uitvoering. Ook hier is het van belang dat leerlingen duidelijke afspreken maken over wie wat gaat doen en wanneer.

Reflecteren 2

Leerlingen gaan na of het probleem verbeterd is. Welke stappen waren effectief, welke stappen waren minder effectief. Wat moet er nog gebeuren? Waren er onvoorspelbare effecten? Zijn er nieuwe mogelijkheden? Is verder onderzoek nodig?

Identificeren

Leerlingen beslissen of het oorspronkelijke probleem al dan niet naar tevredenheid is verbeterd. Mocht dat niet het geval zijn dan kan besloten worden om het probleem nogmaals nader te definiëren, het actieplan aan te passen en opnieuw uit te voeren. Mocht dat wel het geval zijn dan kan besloten worden een nieuw onderwerp te onderzoeken.

AR&CPS en Natuur- en Milieu-educatie

Tijdens AR&CPS versmelten leren, reflecteren en handelen. De lerenden bepalen de inhoud van het leerproces door zelf een onderwerp te kiezen dat door hen belangrijk en interessant gevonden wordt. Zij ontdekken welke kennis zij steeds nodig hebben, waar zij deze kennis kunnen halen en op welke manier kennis gebruikt kan worden om een probleemsituatie te verbeteren. AR&CPS is in feite gericht op het verhogen van betrokkenheid van de lerenden bij het bepalen van hun eigen leerweg. De docent is in dit proces naast deskundige ook begeleider en mede-onderzoeker. Zijn/haar deskundigheid zal vooral gericht moeten zijn op het volgen van de leerweg van de leerlingen, het onderkennen van individuele leerbehoeften, het helpen van deelnemers bij het vinden van informatie, het begeleiden van het groepsproces, het ontwikkelen van vaardigheden die tijdens de rit nodig blijken en, last but not least, het mobiliseren van alle in de groep aanwezige kennis. Samengevat richt AR&CPS zich op het:

- stimuleren van leefwereldnabij onderwijs
- bevorderen van reflectie op leerervaringen door de lerende
- bevorderen van reflectie op leren en lesgeven door onderwijsgevenden
- het versmelten van kennis, inzicht, bewustwording en handelen
- het leggen van verbanden
- het ontwikkelen van vaardigheden

- het ontwikkelen en gebruiken van de school als kenniscentrum in en voor de buurt
- het vervangen van gevoelens van apathie en machteloosheid onder leerlingen, voor zover aanwezig, door gevoelens van 'empowerment' waarbij - omdat dit woord tegenwoordig ook overal opduikt - onder empowerment wordt verstaan: het gevoel dat je als individu of als lid van een groep vat en invloed kunt hebben op je omgeving.

Slot

De huidige veranderingen in het Nederlandse voortgezet onderwijs maken inpassing van AR&CPS in bijvoorbeeld de vernieuwde tweede fase steeds reëler. In het niet-formele onderwijscircuit, waarvan mijns inziens ook de ontwikkeling van 'levenslang leren' en de lokale agenda 21 deel uit maken, lijkt mij toepassing van AR&CPS nu al goed mogelijk. AR&CPS biedt ook een mogelijkheid de alom gewaardeerde maar nogal theoretische ideeën van Micha de Winter, te vertalen naar concrete onderwijsleersituaties. Een procesbenadering van natuur- en milieu-educatie waarin de lerende en zijn/haar omgeving centraal staat is pedagogisch gezien beter te verdedigen dan een op output of resultaatgericht natuur- en milieu-educatie waarin natuur- en milieu-educatie slechts een instrument is om bepaalde beleidsdoelen te realiseren. Wanneer natuur- en milieu-educatoren zich meer toeleggen op de kwaliteit van het leerproces kan natuur- en milieu-educatie in de toekomst weer in de schijnwerpers komen te staan als mogelijke katalysator van onderwijsvernieuwingen of als voorbeeld voor andere moderne educaties (bijvoorbeeld vredes-, ontwikkelings- en gezondheidseducatie). Maakt het zich afhankelijk van natuur- en milieubeleid, specifieke inhouden of beoordeling op basis van het meten van gedragsverandering, dan loopt het kans in de verdrukking te raken of gedegradeerd te worden tot tijdelijke trend of modeverschijnsel. Dit betekent wel dat er de komende jaren veel aandacht zal moeten worden besteed aan kwaliteitscriteria voor natuur- en milieu-educatieve leerprocessen en de hierbij behorende didactische vaardigheden van docenten/begeleiders.

Bronnen:

Voor een gedetailleerde omschrijving van AR&CPS met uitgewerkte cases in het onderwijs:

Stapp, W.B., Wals, A.E.J. and Stankorb, S. (1996) *Environmental Education for Empowerment: Action Research & Community Problem Solving*. 140. pg. Kendall/Hunt Publishing Company, P.O. Box 1840, Dubuque, IA 52004-1840, USA ($19,95).

Voor een omschrijving van het Environment and School Initiatives Project van de OECD:

OECD-CERI (1994) *Environment, schools and active learning*, Final report of the environment and schools' intitiatives project (ENSI), Paris, OECD.

OECD-CERI (1995). *Environmental learning for the 21st century*. Paris, OECD.

Voor een analyse van action research in het Environment and School Initiatives Project van de OECD en de mogelijke betekenis ervan voor de vernieuwde tweede fase:

Kuypers, B. (1996) *Natuur- en milieu-educatie in een ander perspectief? Action research, ENSI en de vernieuwde tweede fase*. Afstudeerscriptie vakgroep Agrarische Onderwijskunde, Landbouwuniversiteit, Wageningen. 104 pg. (Op te vragen tegen kostprijs plus verzendkosten).

NME een blijvende taak voor NGO's?

NME een blijvende taak voor NGO's? Hoe durft de programma-manager Extra Impuls Kaderplan NME zo'n vraag te stellen. Is het niet tijd voor z'n ontslag, was mijn eerste reactie. Want aan wie kun je NME anders toevertrouwen dan aan NGO's? Schreef de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid in zijn nog altijd voortreffelijke studie uit 1992 *Milieubeleid: Strategie, instrumenten en handhaafbaarheid* al niet: "Hoewel door niet-gouvernementele organisaties buiten het onderwijs -ondersteund door de overheid- al decennia lang veel is gedaan aan milieu-educatie ...". En lezen we in *Agenda 21, Verklaring van Rio* op talloze plekken niet behartenswaardige uitspraken over de rol van NGO's, bijvoorbeeld: "Regeringen dienen maatregelen te nemen om overheidssystemen voor voorlichting en educatie te beoordelen, teneinde manieren vast te stellen om niet-gouvernementele organisaties te betrekken bij formeel en informeel onderwijs en de bevordering van het maatschappelijk bewustzijn, of deze betrokkenheid uit te breiden." Dus een nadrukkelijke bevestiging en onderstreping van de essentiële rol van NGO's toch? Kortom, wat denkt die programma-manager wel!

Maar, Douwe Jan Joustra kennende, dacht ik: zou er toch iets verborgen zitten in die vraag, wat ik over het hoofd zie, want in het algemeen is die jongen, met zijn *roots* in de particuliere NME-wereld toch niet de domste. Dus ik heb lange nachten liggen woelen met de vraag wat is de onuitgesproken diepere gedachte van Douwe Jan achter dat zo simpele zinnetje. En ik geloof dat ik het weet. In de nacht van 27 op 28 oktober, zo rond drieën kreeg ik namelijk een plotse ingeving. Eigenlijk wil Douwe Jan achter het zinnetje geen vraagteken hebben staan, maar een uitroepteken! Die boodschap wil hij nadrukkelijk de wereld insturen. En als strategie stelt hij die opvatting ter discussie om zo meteen met die opvatting nog sterker te staan dan hij nu al staat, want hij is er zeker van dat in elke discussie het vraagteken vervangen zal worden door een uitroepteken. Hij gebruikt mij daarvoor om dat te verwoorden. Nou daar heb ik niets op tegen, want zoals gezegd: ik vind NME bij uitstek een opdracht voor NGO's. Dat zal ik nader uitleggen, maar eerst even een zijpad. Ik wil het even hebben over NME, natuur- en milieueducatie dus.

Natuur- en milieueducatie

Als je namelijk zuiver in de argumentatieleer bent, dien je eerst overeenstemming te hebben over de betekenis van de termen die je in je betoog wilt gebruiken. En in het onderhavige betoog hebben we te maken met een van de meest vage termen in de Nederlandse vocabulaire, namelijk de term NME. Ik zal hier geen poging doen deze term strikt en eenduidig te definiëren, hoewel ik weet dat er behoorlijk adequate definities in de NME-wereld voorhanden zijn. Ik wil dat niet doen om te vermijden dat er een min of meer academische discussie ontstaat over definities. Terwijl de uitvoeringspraktijk in het algemeen en de subsidiepraktijk in het bijzonder, ver van die academische discussie, een eigen nauwelijks gearticuleerde opvatting hanteren over wat NME is. In die praktijk is NME de inzet van communicatieve instrumenten met als doel iets positiefs voor de natuur en/of het milieu te bereiken. Het bewijs voor deze definitie is, wat mij betreft, overduidelijk te vinden in het overzicht van gecommitteerde projecten 1996 binnen de open programmering van de Extra Impuls. Ik accepteer dat als een gegeven en zal daarop hier niet verder ingaan.

Overigens, op het begrip NGO's uit de vraagstelling ga ik hier ook niet verder in. Ik ga ervan uit dat de programma-manager hiermee, in de Nederlandse traditie van dit begrip en dus niet in de VN-traditie van dit begrip, in eerste instantie duidt op natuur- en milieuorganisaties en andere ideële organisaties.

Geloofwaardigheid en radicaliteit

Terug naar de vraagstelling van de programma-manager, de rol van NGO's dus. NME is, uitgaande van de hierboven gegeven omschrijving, gericht op meer natuur en een beter milieu. NME wil mensen aanzetten hun handelen af te stemmen op de belangen van de natuur en het milieu. Nu geldt als een van de basiswetten binnen de communicatiewetenschap, dat de geloofwaardigheid van de boodschapper essentieel is voor het effect dat die boodschapper wil bereiken. Dus, als je wilt bereiken dat mensen hun handelen meer gaan afstemmen op de belangen van de natuur en het milieu, dan mag er geen twijfel bestaan aan de wijze waarop je als boodschapper zelf met die belangen omgaat. NGO's op het gebied van natuur en milieu staan wat dat betreft het meest geloofwaardig aangeschreven. Een overheid heeft het op het punt van de geloofwaardigheid voor het werkelijk opkomen voor de belangen van natuur en milieu veel moeilijker. Veel overheidsbeslissingen gaan namelijk feitelijk en/of in de beleving van mensen tegen de belangen van de natuur en het milieu in. Het de facto loslaten van de reductie-doelstelling voor CO_2 zoals neergelegd in de NMP's door de paarse coalitie (zie *NRC/Handelsblad* van 23 oktober 1996) zal niet echt bevorderlijk werken op de motivatie van burgers om gehoor te geven aan de communicatieve inzet van VROM om burgers hun afval mooi te laten scheiden. Want waarom moet ik wel moeite doen als anderen, bijvoorbeeld de glastuinbouw, of het vliegverkeer, rustig kunnen doorgaan met vervuilen in een mate waaraan ik nooit toekom, al stort ik 100 jaar al mijn GFT in de grijze in plaats van de groene bak. De geloofwaardigheid van de boodschapper is dus een belangrijk argument om NME een taak te laten blijven voor NGO's.

Een ander argument om NME op het bordje van de NGO's te laten liggen is hun vermogen zaken aan de orde te stellen die verder gaan dan bestaand beleid, of die verder gaan dan wat gewoon(te) is. Sommigen noemen dat ook wel de radicaliteit van de beweging. En het vermogen zaken aan de orde te stellen geldt zowel het signaleren van zaken, als het aandragen van alternatieven voor geconstateerde misstanden. Laten we het NMP 1 er nog eens op na-slaan: "De milieuorganisaties hebben niet alleen een onmisbare 'antennefunctie' in het veld voor het signaleren van ongewenste effecten van maatschappelijke activiteiten, maar ze vervullen ook een belangrijke rol bij het aandragen van oplossingen voor milieuproblemen en het ontwikkelen van alternatieven." NGO's kunnen dus samen met bijvoorbeeld een aantal biologische boeren een abonnementensysteem voor een biologisch groentepakket ontwikkelen. Als de overheid dat zou doen, dan staan alle groot- en kleingrutters op de stoep bij de rechter met een claim van oneerlijke concurrentie. En juist verder kunnen en mogen kijken dan het hier en nu is essentieel als het gaat om het opkomen voor de natuur en het milieu en dus voor goede NME. De speelruimte van NGO's is dus een ander belangrijk argument voor hun blijvende rol bij de uitvoering van NME.
Bovenstaande twee argumenten zijn voor mij cruciaal. Naast deze twee zijn er ook nog wel wat andere argumenten te noemen, zoals de essentie van de betrokkenheid van vrijwilligers en

het opereren op lokaal niveau door NGO's. Maar ik wil het hier even bij laten en zelf een vraag stellen.

Het geld

Nu de vraag "NME een blijvende taak voor NGO's?" met ja beantwoord is, doemt onmiddellijk een essentiële, misschien zelfs wel existentiële volgende vraag op. Namelijk de vraag "Subsidiëring van NME-activiteiten van NGO's een blijvende taak voor de overheid?" Mijn antwoord op deze vraag luidt ook klip en klaar: ja! Ja, het is een blijvende taak voor de overheid, omdat opkomen voor natuur en milieu een algemeen belang is. Dat zal iedereen onderschrijven, echter vaak zonder overigens daaruit ook maar enige consequenties te trekken voor het eigen of het gemeenschappelijk handelen. Daarvoor is de invloed van de belangen met economische macht veel te groot. De natuur en het milieu bevinden zich in onze maatschappelijke ordening namelijk altijd economisch gezien in een ongelijke positie in de strijd met de belangen waarachter wel grote economische machten schuil gaan. Deze economische machten zijn fysiek aan te wijzen in met name de vorm van bedrijven en organisaties, maar vaak verborgen achter abstracties als Nederland Distributieland, of de autolobby, maar ook achter abstracties als het belang van de werkgelegenheid. Een algemeen belang, zoals het belang van de natuur en het milieu kent niet en in ieder geval in veel mindere mate, die economische macht. Daarom wordt dat belang ook zo sterk door vrijwilligers behartigd en daarom ook dient de overheid daar haar verantwoordelijkheid te nemen. Dat wil zeggen de overheid dient er zorg voor te dragen dat het belang van de natuur en het milieu zich in het maatschappelijk en politiek debat en daarmee in de besluitvorming van personen, organisaties, bedrijven en publieke instituties over hoe we omgaan met de aarde, een zoveel mogelijk evenwichtige plaats kan innemen. Evenwichtig vergeleken met de wel sterk economisch ondersteunde belangen. Een van de vormen waarlangs de overheid deze zorg kan en moet waarmaken is de facilitering in financiële zin van NGO's die opkomen voor de belangen van de natuur en het milieu, onder andere via NME.

Sponsoring, co-producties en opdrachten

Overigens, mijn pleidooi voor het nemen van financiële verantwoordelijkheid door de overheid voor NME-activiteiten van NGO's, wil niet zeggen dat NGO's geen andere financiële bronnen zouden moeten aanboren. Integendeel, ik ben uit strategisch oogpunt een groot voorstander van het proberen te verwerven van geldmiddelen uit een zo groot mogelijk aantal bronnen. Een eerste belangrijke strategische reden om hiervoor te zijn is dat organisaties zich vrijer kunnen opstellen als ze niet afhankelijk zijn van één broodheer. Een tweede belangrijke strategische reden is dat de impact van de activiteiten vaak groter is als duidelijk is dat derden, alleen of naast de overheid, financieel participeren. Plus het feit dat financiële participatie ook nog een bepaalde vorm van commitment van de financier met zich meebrengt.

Als ik over andere financieringsbronnen praat, dan denk ik zowel aan particuliere fondsen als aan bijdragen in de sfeer van sponsoring en in de sfeer van co-producties of het verwerven van opdrachten door NGO's. Uiteraard zullen sponsors, partners en opdrachtverleners hieraan randvoorwaarden stellen, maar ook de overheid en particuliere fondsen stellen randvoorwaarden bij hun subsidies. En het verbaast me regelmatig in hoge mate in hoeveel

bochten NGO's zich proberen te wringen om te voldoen aan die voorwaarden, hoe merkwaardig ze soms ook zijn, om toch uit de vaak zo beperkte ruif een graantje mee te kunnen pikken. Een beetje meer zelfvertrouwen van NGO's in hun eigen kunnen en hun eigen standvastigheid in contacten met zeker het bedrijfsleven is in dit kader dan ook bepaald niet overdreven. Wel zullen de NGO's dat eigen kunnen en die eigen standvastigheid, die vooral op inhoudelijk gebied ontwikkeld zijn, moeten voorzien van een adequaat strategisch instrumentarium en daaraan ontbreekt het nog wel eens. Bijvoorbeeld een gesprek in gaan met als grondhouding "zij zijn slecht en wij zijn goed", levert in het algemeen minder rendement op dan een gesprek in gaan met als grondhouding "jullie willen dit en wij willen dat, hoe kunnen we dat samen bereiken".

Concluderend vind ik dat NME bij uitstek een taak dient te blijven voor NGO's, dat de overheid in financiële zin de uitvoering van die taak dient te faciliteren en dat het van NGO's heel verstandig zou zijn nieuwe vormen van financiering voor hun activiteiten te organiseren. Als Douwe Jan Joustra als programma-manager aan het eind van de Extra Impuls-periode bij zowel de overheid als bij de NGO's bovenstaande in het reguliere beleid heeft weten in te bouwen, is hij geslaagd en kan ik weer rustig slapen.

Jan Dirx,
coördinator Strategisch Beraad Natuur- en Milieuorganisaties

NME en ondernemen

*Aan mij is gevraagd om over het thema **NME in een werkende samenleving van de toekomst** een essay te schrijven voor de bundel, behorend bij de tweede Jaarconferentie Kaderplan Natuur- en Milieu-Educatie (NME).*
Zoals gevraagd focus ik mijn verhaal op de wereld van arbeid en beroepsopleiding, zodat andere essayisten zich kunnen concentreren op andere aspecten van NME.

Trends
De afgelopen jaren kunnen we zien als een periode waarin vele milieuvraagstukken adequaat zijn aangepakt, in het beheersstadium terecht zijn gekomen en dus onder controle zijn. Bovendien is het milieubesef enorm gestegen op de ladder van maatschappelijke vraagstukken en is de aandacht voor de natuur sterk gegroeid. Uit trendstudies komt een positief 'groen' beeld naar voren van de toekomstige consument, waaruit je kunt afleiden dat natuur en milieu inmiddels deel uitmaken van de cultuur van mensen.
We zien dat de economische groei toe is genomen, dat we in een gunstig tij leven voor wat betreft bestedingen, luxe en ontspanningsmogelijkheden en dat we eisen kunnen stellen aan ons wooncomfort. We hebben weer ruimte om over de toekomst na te denken en over het herinrichten van ons land. Er is een Nota Milieu en Economie onderweg, waarin forse keuzes voor de toekomst in beeld worden gebracht. Allemaal gunstige ontwikkelingen en perspectieven op de toekomst. Milieu is helemaal niet uit, maar zeer nadrukkelijk op de agenda!

Om de nieuwe mogelijkheden die zich aandienen optimaal te benutten is een inspanning nodig waarvan sommigen zeggen: dát is nu NME! Recent heb ik een flink aantal interviews afgenomen aan mensen, die dichtbij de sector staan maar er zelf niet werken. Daaruit zijn interessante beelden naar voren gekomen van wat NME in de nabije toekomst (ook) zou kunnen zijn. Maar eerst een korte terugblik naar de investeringen van NME in de sfeer van beroep en bedrijf.

Reflectie
Enkele jaren nadat SME haar advies over het Kaderplan NME uitbracht onder de titel **Duurzaamheid als tweede natuur** is het goed om eens terug te kijken. En de vraag te beantwoorden: waar zijn we nu aangeland. Bijvoorbeeld in de sfeer van de arbeid, het werk, het productieve leven. De werkomgeving is één van de door SME aanbevolen 'Activiteitenprofielen' waar gerichte NME-investeringen (Extra Impulsen) in gedaan zouden moeten worden. De Activiteitenprofielen waren ontworpen om educatie directer te richten op **rollen** waarin mensen zich bevinden: wonen, werken, mobiliteit, recreëren. Inmiddels zijn we enkele jaren Kaderplan verder en kunnen we in positieve zin concluderen dat NME in een flink aantal **beroepsopleidingen** voet aan de grond heeft gekregen. Ook buiten het Kaderplan om zijn dergelijke impulsen zichtbaar. Zo is vanuit het Programma Duurzaam Bouwen recent een opdracht verstrekt om Duurzaam Bouwen in de hele onderwijskolom te integreren.
Educatie in de directe **werkomgeving** ligt aanzienlijk minder gunstig. In een recent interview dat ik afnam voor het Programma Professionalisering kwam dat nog eens

duidelijk in beeld. Mijn respondent, werkzaam bij een organisatie-adviesbureau (onderdeel van een grote accountantsfirma), gaf aan dat nog altijd slechts twee aspecten het commerciële leven bepalen (en volgens hem was het in essentie echt zo simpel): kostenreductie en omzetverhoging.
Milieu en natuur komen in die afweging niet voor (tenzij in combinatie met die twee factoren of als PR-uiting). Wanneer dat zo is, kunnen nóg zoveel 'milieubekwame vaklieden' door de MBO's en HBO's worden afgeleverd, het netto milieurendement daarvan in het bedrijfsleven is nihil. Je zou hieruit kunnen afleiden dat de NME-investering in het beroepsonderwijs zinloos is geweest.

Dat is niet het geval. Het feit dat NME steeds beter ingebed raakt in het verplichte onderwijs, de beroepseducatie en het hoger onderwijs is een succes voor de recente en actuele NME-investeringen. In principe kan iedereen in ons land een minimale hoeveelheid kennis en vaardigheden aangereikt krijgen om op een meer verantwoorde wijze met de eigen leefomgeving om te gaan. En daar nieuwe vorm aan te geven. Daar eigen verantwoordelijkheid voor te nemen.

De toekomst
Hier aangeland wil ik kort aangeven waar educatie zich in de nabije toekomst kan gaan positioneren (en wat ik afgeleid heb uit de genoemde interviews).

NME:
- **draagt ertoe bij dat mensen in staat worden gesteld zich actief te betonen in het vormgeven en beheren van hun woon-, werk- en recreatieomgeving;**
- **draagt ertoe bij dat partijen in de samenleving samen denken over en samen werken aan de toekomst, in maatschappelijk debat, in interactie met elkaar, in de ontwikkeling van 'beleid als co-productie';**
- **draagt ertoe bij dat ze dit doen vanuit een diep doorvoeld besef van het belang van een levende natuur, een aantrekkelijk landschap, een gezond milieu, een toereikende voorraad natuurlijke hulpbronnen en een welvarende bevolking.**

Met deze positionering wordt aangegeven dat NME een instrument is in tal van situaties, waaronder het bedrijfsleven, de vrijetijdssfeer, het onderwijs, het openbaar bestuur. NME draagt er aldus toe bij dat milieu 'inclusief wordt', 'normaal is', NME zorgt voor een **inbedding van natuur- en milieu-overwegingen in alle beslissingen van het bedrijfsleven**.

Shell voelt inmiddels bij de pomp dat men zich op maatschappelijk terrein onvoldoende open heeft opgesteld: de omzet loopt terug. Tot ongenoegen van het eigen personeel, dat liever een positief imago van het bedrijf heeft, aangezien dit ook op hen persoonlijk afstraalt. Daar staan Body Shop en de Rabo tegenover die door een juistere positionering een veel gunstiger en groener imago hebben opgebouwd en waaruit men bedrijfseconomisch gunstige resultaten genereert.
NME kan ertoe bijdragen dat het personeel van ondernemingen actiever worden in overwegingen mbt ethiek, maatschappelijk verantwoord ondernemen, ecologische normeringen. NME zou een rol kunnen spelen in de productinnovaties die nodig zijn om

ook vanuit het bedrijfsleven bij te dragen aan het realiseren van de 'factoren 4 en 10' (de reducties die nodig zijn om aan de Agenda 21 te kunnen voldoen).

Daar is veel voor nodig. Het accepteren dat het (met NME opgeleide) personeel bij bedrijfsbeslissingen argumenten naar voren brengt om duurzaamheid mee te wegen, meetbaar te maken en te toetsen. Het zoeken naar innovatieve oplossingen - door ondernemers en werknemers zelf - voor de fileproblematiek waar ze zelf last van hebben maar ook mede de oorzaak van zijn. Het investeren in energie-noviteiten die nu misschien geld kosten maar op termijn een concurrentievoordeel met zich meebrengen ten opzichte van het buitenland.

In die zin zou NME een belangrijke communicatieve rol moeten spelen in de Nota Milieu en Economie waar een viertal departementen aan werkt. De Nota biedt immers ruimte om gericht te zoeken naar synergie tussen economie en ecologie op een wat langere termijn.
NME zou ook goed passen in nieuwe Nota's die op de tekentafel liggen of komen: Milieu en Ruimte, de Vijfde Nota op de Ruimtelijke Ordening, het Derde NMP. Nota's waarin Kok uitdrukking zal geven aan zijn ambitie om Nederland opnieuw te ontwerpen. Spreekt het dan niet voor zich dat NME daaraan bijdraagt door mensen te leren ecologische en duurzaamheids-argumentaties te ontwikkelen, handen en voeten te geven, met kracht in de juiste fora naar voren te brengen? Zodat niet alleen Kok, maar ook gewone burgers, ondernemers en werknemers zich op een door hen gewenste toekomst kunnen oriënteren, in samenspraak met elkaar? Ligt daar een nieuwe essentie van NME?

In mijn ogen is dat zeker het geval. Er zal dan ook hard gewerkt moeten worden aan de voorwaarden, waaronder NME'ers de benodigde support kunnen geven aan ondernemers die die steun hard nodig zullen hebben. Ik kom daar over enige tijd op terug in mijn rapportage over de professionalisering van NME.

Pleidooi
NME is voor mij een vorm van communicatie is die een serieuze plaats moet hebben in opvoeding, beleid en ondernemerspraktijk. Zodat het onderwijs, de politiek/het bestuur en commercieel Nederland elk een eigen rol kunnen spelen om dit doel na te streven: inbedding van ecologische argumentaties in het dagelijks denken en handelen ***in welke rol men zich ook bevindt.***

Wanneer de **eerste natuur** van de ondernemers (en, in toenemende mate, ook van bestuurders) is: kostenreductie en omzetverhoging, dan mogen we hen in het kader van de Extra Impuls NME vragen om nu te werken aan de **tweede natuur: duurzaamheid.**

SME MilieuAdviseurs, Bouwe Taverne
Utrecht, november 6, 1996

NME in een leeromgeving van de toekomst

0. Bovenstaande werktitel is mij meegegeven als impuls en uitdaging om een visie neer te leggen over de ontwikkelingen van het onderwijs en de rol van natuur- en milieueducatie.
Op de uitdaging ga ik graag in.

Verwacht als lezer echter geen doorwrocht betoog. Daarvoor ben ik nog te zeer met de ontwikkeling van de visie bezig. Ik beperk me tot een aantal puntsgewijs opgesomde gedachten. Ze vormen voor mij momenteel het vertrekpunt van mijn activiteiten ten aanzien van het lokaal onderwijsbeleid in het algemeen en van natuur- en milieueducatie in het bijzonder.

Voor mijn collega's en voor mijzelf rangschik ik deze gedachten onder de kop "De Educatieve Stad". Deze stad, waarvan de school slechts een klein deel uitmaakt, kan voor kinderen één grote leeromgeving zijn. Ze leren daar natuurlijk de basis-vaardigheden: rekenen en taal. Ze leren veel aspecten van de wereld kennen.
Ze leren creatief en ondernemend te zijn. Van het grootste belang is dat ze zorg leren dragen voor een leefbare samenleving.

1. **Vernieuwingsbewegingen**

Fundamentele veranderingen binnen het onderwijs, binnen de politiek, binnen de medische wereld e.d. worden zelden of nooit op gang gebracht door de gedienstige vertegenwoordigers hiervan. Vele onderwijsgevenden, ambtenaren of medici mogen dan wel deskundig worden genoemd, maar hun deskundigheid is er één binnen het systeem en tast het systeem niet aan.
De veranderaars moeten worden gezocht onder de querulanten binnen het systeem of bij degenen die zich buiten het systeem bevinden. Hun deskundigheid is dan een andere, n.l. één die te maken heeft met de achtergronden en concepten van waaruit normaliter wordt gewerkt.
De vernieuwing van het onderwijs behoeven we daarom niet te verwachten van de trouwe leraar, de opleider van die leraar, de schoolbegeleider, de toetsontwikkelaar of andere personen die binnen de school werken.

Mijns inziens moet de echte verandering verwacht worden van de instituties buiten de school die educatieve ambities en potenties hebben en die in staat moeten worden geacht het onderwijsmonopolie van de school te doorbreken.
Beter dan de school zelf moeten ze in staat worden geacht het jonge kind zicht te geven op de werkelijkheid buiten de schoolmuren. Beter dan de school zelf zijn ze in staat om kinderen te motiveren om zich te ontwikkelen binnen een relevante en betekenisvolle context. Beter dan de school kunnen ze kinderen gevoelens geven van trots, van erkend te worden, van iets waardevols te hebben verricht.

Onder instituties buiten de school reken ik culturele instellingen, bedrijven, sociale instellingen, sportverenigingen, instellingen op het gebied van NME en ontwikkelingssamenwerking e.d. Elk van deze instellingen heeft een educatieve potentie die kan worden benut.

2. Willen die instellingen dat?

Met name veel non-profit instellingen hebben educatie als één van hun doelstellingen. Ze beijveren zich om kinderen gevoel voor cultuur bij te brengen, ze kennis te laten maken met sport en spel en vrijetijdsbesteding, ze te confronteren met ontwikkelingssamenwerking of wat dies meer zij.

De lokale overheid kent haar milieudienst, stadsparken en musea. De zorg voor een leefbare omgeving is haar grote zorg en de kansen om de burgers (ook de jonge burgers) te laten participeren in haar beleid, zal ze graag benutten.

De bedrijven mogen gericht zijn op het maken van winst, dat wil niet zeggen dat ze geen enkele pedagogische verantwoordelijkheid voelen. Met name grote bedrijven hebben een educatieve afdeling die moeite doet om de jeugd te bereiken.
Aan willen is geen gebrek. Het is echter moeilijk om de school binnen te komen.
De school laat van oudsher een wantrouwen zien t.o.v. alles wat met commercie te maken heeft.
Ten aanzien van het bedrijfsleven ben ik minder somber gesteld.
Door het bedrijfsleven uit te nodigen om bij te dragen tot de opvoeding van de jeugd, geven we het een kans om bewust na te denken over de samenleving van morgen en de verantwoordelijkheden van de burgers.
Voor non-profit instellingen zet de school de deur op een kier, maar de ruimte die ze geeft is zo klein dat het 'normale werkplan' niet wordt verstoord.

3. Hoe denken scholen daarover?

Op het eerste gezicht reageren scholen niet zo enthousiast op de invloed van buitenschoolse instellingen op het schoolprogramma. De druk om zich aan het lesrooster en aan de kerndoelen te houden. is ontzettend groot. Men is bang om niet met het werk klaar te komen. De neiging die er momenteel is om veel zaken te programmeren en de leereffecten zo snel mogelijk te toetsen, maakt de gereserveerdheid t.a.v. de buitenschoolse inmenging eerder groter dan kleiner.
Toch zijn er ook lichtpuntjes.
Scholen krijgen meer belangstelling voor wat de brede ontwikkelingsdoelen wordt genoemd. Het gaat hier niet alleen om het leren van feitjes, maar om het leren van verantwoordelijkheid, leren om initiatief te nemen, leren om zelfstandig te werken, leren om aan onderzoek te doen, leren zorg te dragen voor de omgeving. Bovendien wordt in toenemende mate benadrukt dat de school maatschappelijk relevant moet zijn en dat onderwijszaken een realistisch karakter moeten hebben. De invoering van de z.g. educaties in de school heeft hiertoe bijgedragen.

We hebben één van onze scholen bereid gevonden om met kinderen een echte wereldwinkel op te zetten, een andere school startte een uitgeverij, een derde hield zich bezig met een kinderrestaurant.
Veelbelovende initiatieven die vragen om een vervolg. Geen vervolg in de marge van de school, maar één die het hart raakt van het denken over de opvoeding en het onderwijs op school.
Dat vervolg moet van buiten de school komen.

4. Hoe dan?

Stel je voor dat een buitenschools koor een klas met kinderen uitnodigt om samen een CD te maken? Of dat een sportvereniging een klas adopteert en met ze traint onder leiding van de 'echte' trainer? Of dat een uitgever een school helpt bij het opzetten van een echte uitgeverij? Of dat een energiebedrijf een kleine alternatieve energiecentrale installeert samen met kinderen op school, met een windmolentje, een zonnepaneel en een energiemeter? Of dat een museumdirecteur besluit om met een school een heus kinderkunstmuseum op te zetten? Of dat een schoonmaakbedrijf kinderen helpt hun eigen school op orde te houden? Of dat een C.O.S. een mondiaal pad uitzet in de stad?

In een echte educatieve stad bestaat hiervoor alle ruimte.
Uit onze eigen ervaringen weten we dat de genoemde instellingen dat wel willen. Ze hebben n.l. vaders en moeders als werknemers in dienst, die van nature zich bezig houden met kinderen en hun ontwikkeling en best bereid zijn zich eens extra in te zetten voor die ontwikkeling.
Als de koppeling tussen school en buitenschoolse instelling tot stand gebracht kan worden, dan kunnen we spreken van de groei van een educatieve stad (of dorp, of regio), d.i. een samenlevingsverband waarin de school haar educatieve verantwoordelijkheden deelt met anderen.

Die 'buitenschool' zal de school sterk veranderen, omdat ze in staat is een betekenisvolle context voor kinderen neer te zetten. Kinderen zullen zich voelen als erkend lid van de samenleving met plichten en verantwoordelijkheden. De school houdt op, een geïsoleerd jeugdland te zijn.
De bedrijfsdirecteur, de museumdirecteur, de koordirigent, de kunstschilder, de bakker, de ambtenaar van de milieudienst, de beheerder van een stadswijk, de man of vrouw van het energiebedrijf, de journalist en de sportman zullen voor het kind vertegenwoordigers zijn van de wereld waarin het een plek wil hebben. Ze zullen samen met de leraar de peilers worden waarop de educatieve stad wordt gebouwd.
Dit is een echte verandering van de school. Niet van binnenuit, maar van buitenaf. Schoolplannen krijgen een andere inhoud. Kinderen zullen veel kunnen leren. Geen feitjes en weetjes alleen. Ze zullen worden geconfronteerd met thema's waarmee volwassenen zich bezig houden en die een rol spelen in de ontwikkeling van de samenleving.

Ook de wijze waarop kinderen leren zal anders worden. Ze zullen niet dagelijks onderworpen zijn aan het strakke schema's van uitgedokterde programma's. Participatie zal het sleutelwoord worden van een nieuw type leren en onderwijzen. Dit houdt in dat kinderen samen met de leerkracht als (meerwetende) partner en samen met andere volwassenen van meet af aan op een zinvolle wijze betrokken raken bij de buitenschoolse samenleving en daarbij leren een eigen verantwoordelijkheid te dragen.

5. **Hoe dit te realiseren?**

Onderzocht zal moeten worden hoe de educatieve potenties en ambities van de genoemde en andere instellingen in kaart kunnen worden gebracht. Hoe vervolgens die potenties aangewend kunnen worden. We denken dan o.m. aan een draaiboek voor diverse instellingen buiten de school. We denken ook aan de beschrijving van goede voorbeelden.
Leerlandschappen noemen we die voorbeelden, omdat in de beschrijving duidelijk wordt hoe kinderen betrokken kunnen worden in het buitenschoolse leven en hoe en wat ze daarbij kunnen leren.

Aan de vormgeving van de Educatieve Stad wordt momenteel gewerkt door een groepje medewerkers van mijn afdeling op de Hogeschool Alkmaar, samen met collega's van elders.
Misschien denkt u als lezer "Dit lijkt mij wel wat!" Bel of schrijf dan eens.

Piet Conijn
Directeur Post-initieel Onderwijs en Dienstverlening
Hogeschool Alkmaar

Werk in Uitvoering..

Informatie over de projecten op de jaarconferentie natuur- en milieueducatie.

In dit deel van de reader vindt u informatie over de projecten die tijdens de NME-jaarconferentie 'Werk in uitvoering' op 19 november 1996 zullen worden gepresenteerd.

De volgorde van de projecten is dezelfde als de volgorde die u in het conferentie-programma terugvindt.

Om de naar aard en inhoud uiteenlopende projecten op een enigszins gelijkvormige wijze schriftelijk 'voor te stellen' hebben we de projectorganisaties als hulpmiddel het volgende 'format' aan de hand gedaan:

1) Titel project
2) Uitvoerder
   - instelling
   - contactpersoon
   - adres
   - telefoon/fax/e-mail
3) Doel project
4) Korte omschrijving
5) Resultaten, vorderingen
6) Kansen, sterke punten van het project
7) Uitdagingen in het project
8) Waarom vormt dit project een 'extra impuls'?

Op deze manier kunt u uw keuzes voor de presentaties bepalen aan de hand van de door de contactpersonen aangeleverde informatie.

We hopen dat deze reader, samen met de projectpresentaties en de bijbehorende besprekingen op de conferentie zelf, een bijdrage levert aan de 'doorwerking' van de projecten naar de rest van het NME-werkveld.

Namens de organisatie van de NME-jaarconferentie 'Werk in Uitvoering',

Harm Blanken,
Bureau SME, Nijmegen

Eerste Projectenronde
10.35 - 11.30 uur

Kernhem 1	Kernhem 2
Mobiliteit ■ De wereld rond ➢ Foks milieu advies en educatie ■ Mobiliteit, milieu en moderne leefstijlen ➢ Emancipatiebureau Overijssel	**Professionalisering** ■ Ondersteuningsstructuur NME-werkveld ➢ IVN vereniging voor NME ■ De spiegel van buiten ➢ SME MilieuAdviseurs
Studio 2 (plenaire zaal)	**Bach 1**
NME in ontwikkeling ■ Act2 ➢ SME MilieuAdviseurs ■ This is a journey ➢ LSO	**Jongeren** ■ Future '96 ➢ Codename: future ■ Pilot duurzame ontwikkelingsinitiatieven ➢ NJMO
Bach 2	**Strauss ½**
NME in het VO ■ NME in de tweede fase / profielwerkstukken ➢ RUG/ULO Biologie ■ Certificering van VO-scholen voor duurzame ontwikkelingseducatie ➢ SLO ■ NME ondersteund ➢ Hogeschool West-Brabant	**NME en nieuwe partners** ■ Milieuzorg in het verenigingsleven Een groene instelling ➢ Natuur en Milieu Overijssel ■ Lokale duurzaamheid ➢Vereniging Milieudefensie

DE WERELD ROND,

een project voor en door jongeren over alledaagse verplaatsingen

Uitvoerder:	Foks, milieu-advies en -educatie
Contactpersoon:	Renate Foks
Adres:	Rauwveld 39, 5641 NL Eindhoven
tel/fax:	040 - 2817 807
e-mail:	foks@iaehv.nl

Het project met de werktitel "De Wereld Rond" heeft als doel jongeren bewust te maken van hun vervoerskeuzes, de redenen daarachter en de gevolgen daarvan. Het project wil een positieve bijdrage leveren aan het milieubewustzijn, door jongeren kritisch leren kijken naar alledaagse dingen en ze de mogelijkheid geven hun meningen om te zetten in plannen. Er zal een aanbod gemaakt worden voor jongeren vanaf 16 jaar.

Het project "De Wereld Rond" is voor en door jongeren. In het project vertellen jongeren uit verschillende landen hoe ze zich verplaatsen, waarom ze zich verplaatsen en wat hun toekomstdromen zijn. Hun verhalen worden in kaart gebracht door een rondtrekkende jongere die op zoek is naar het ideale vervoermiddel. Door video-fragmenten, korte artikelen en brieven wordt hun verhaal verteld. Thema's, zoals het dagelijks vervoer, de infrastructuur en toerisme zullen ter sprake komen.

De uitvoering van het project wordt gedaan door een projectwerkgroep van jongeren (20-30 jaar). Rond het bovenbeschreven basismateriaal zal er door de werkgroep lesmateriaal ontwikkeld worden voor een aantal vakken in de tweede fase V.O. Het zelfstandig uitvoeren van onderzoek aan de hand van eigen vragen zal hierbij centraal staan. Daarnaast zal er een actiehandboek voor jongerenorganisaties worden geschreven.
Bovendien zal er gewerkt worden naar het opzetten voor een structuur waarin jongeren over de wereld met elkaar over dit thema kunnen communiceren. Onder andere zullen de mogelijk-heden van internet worden aangegrepen.

Samenwerking is een belangrijke uitgangspunt van dit project. In het project zal samengewerkt worden met vele uiteenlopende organisaties: jongerenorganisaties, NME-organisaties, organisaties voor mondiale vorming en internationale netwerken (zoals GREEN, Caretakers of the Earth etc.).

De ontwikkeling van het materiaal zal plaatsvinden tussen oktober 1996 en oktober 1998.

In het najaar van 1996 is de projectwerkgroep van start gegaan. Daarnaast wordt er een adviescommissie samengesteld van deskundigen op het gebied van NME en mondiale vorming.

FOKS, MILIEU-ADVIES EN -EDUCATIE is een jong milieu-adviesbureau dat projecten uitvoert die zich richten op jongeren en het voortgezet onderwijs. Andere projecten van het bureau zijn: GREEN (Global Rivers Environmental Education Network) en "Leven met de Maas", een samenwerkingsproject met ACTA en Stichting Reinwater.

MOBILITEIT, MILIEU EN MODERNE LEEFSTIJLEN

Uitvoerders

Naam:	Natuur en Milieu Overijssel	Emancipatiebureau Overijssel
Adres:	Stationsweg 3 8011 CZ ZWOLLE	Marktstraat 1 7607 HC ALMELO
Telefoon:	038-4217166	0546-852025
Fax:	038-4219166	0546-828994
e-mail:	NMO@pi.net	
contactpers.:	mevr. drs. J. Zijlstra mevr. ir. A. Naber, 038-4217166	mevr. mr. E. Staudt, 0546-852025

Doel project

Het uittesten van een methode waarmee lokale groeperingen via kleine stappen praktische oplossingen zoeken voor het probleem van de groeiende (auto)mobiliteit, met behoud van deelname voor iedereen aan gewenste maatschappelijke activiteiten, om zo bij te dragen aan vermindering van het autogebruik.

Korte omschrijving

Om na te gaan hoe op lokaal niveau met kleine aanpassingen relatief grote stappen naar een meer milieu- en emancipatiebewust vervoermiddelgebruik gezet kunnen worden, zal op een aantal locaties (tenminste twee) een inventarisatie plaatsvinden van knelpunten bij dagelijkse verplaatsingen. Deze inventarisaties worden uitgevoerd door een projectmedewerker die ter plaatse een klankbord van (tenminste) milieu- en vrouwenorganisaties achter zich krijgt. Vervolgens wordt gezocht naar mogelijke oplossingen (bijvoorbeeld: meer haltes of andere reistijden openbaar vervoer, fietsvoorzieningen, maar ook bezorgdiensten, kinderopvang, deelauto-systemen, aanpassing openingstijden van voorzieningen). Met betrokken partijen worden duidelijke afspraken gemaakt over de implementatie. De implementatie wordt getrokken door de lokale klankbordgroep.
Ook wordt gezorgd voor inbreng van en terugkoppeling naar lokale, regionale en provinciale beleidsmakers.

Activiteiten:

- startbijeenkomsten voor lokaal geïnteresseerde groepen, gemeente-ambtenaren en politiek;
- inventarisaties;
- ontwikkelen voorstellen voor mogelijke oplossingen en implementatie;
- slotbijeenkomst;
- kennisoverdracht via werkboek.

Resultaten, vorderingen
Op dit moment wordt gewerkt aan de startbijeenkomsten en de werving voor lokale pilots.

Kansen, sterke punten
- Een nieuw samenwerkingsverband buiten de traditionele milieusector.
- Gebruik maken van bestaande sociale verbanden, tenminste milieu- en vrouwenorganisaties.
- Oplossingen voor de schijnbare tegenstelling tussen emancipatie en milieu rond mobiliteit.
- Nieuwe wijze om naar mobiliteitsproblematiek te kijken, zeer sterk vanuit de consument de wensen voor het beleid laten zien: mobiliteit als afgeleide van activiteiten.

Uitdagingen
- Zie de 'kansen, sterke punten'.
- Beleidsmakers overtuigen van deze manier van bekijken van mobiliteitsbeleid.

Waarom vormt dit project extra impuls
- zie de 'kansen, sterke punten'.
- Beheersing (auto)mobiliteit is een moeilijk thema, een methode om op lokaal niveau consumentenbelangen beter te laten doorklinken is gewenst.

PROJECTPRESENTATIE EXTRA IMPULS NME

Titel project
Ondersteuningsstructuur NME-werkveld

Uitvoerder

- instelling: IVN Vereniging voor natuur- en milieueducatie
- contactpersoon; Marjan van der Heide
- adres: Postbus 220123, 1000 HC Amsterdam
- telefoon/fax/email: 020-6228115/020-6266091/jutten@ivn.nl

Doel project
Het IVN zet een verbeterde ondersteuningsstructuur van het NME-werkveld op. Het wil door middel van werkdagen een duidelijker zicht krijgen op de vraagkant van het NME-werkveld.

Korte omschrijving
Het IVN organiseert in het najaar van 1996 enkele werkdagen voor verschillende groepen van lokale NME-centra en voor provinciale consulentschappen NME. Met SME Milieuadviseurs, het NME-centrum Breda en het ISOR wordt dit afgestemd.

Resultaten, vorderingen
De eerste landelijke dag is achter de rug. In november vinden een drietal werkdagen plaats met lokale/regionale NME-centra. In december vindt opnieuw een landelijke werkdag plaats. Verwacht wordt dat eind december conclusies en aanbevelingen kunnen worden geformuleerd.

Kansen en sterke punten van het project
Door de intensieve wijze van werken met de betrokkenen komt een gewogen beeld van vragen en behoeften naar boven, dat als basis kan dienen voor de verdere ontwikkeling van professionalisering en de gewenste ondersteuningsstructuur. De goede afstemming met andere instellingen is een sterk punt. Het project vormt zo een goede basis voor de volgende stappen in 1997 en 1998 in het kader van het programma 'professionalisering NME'

Waarom vormt dit project een extra impuls?
Nog steeds is de praktijk in veel ondersteuningswerk dat het aanbod aan ondersteuning te weinig gebaseerd is op de exacte vraag. Dat komt mede doordat het moeilijk is voor veel instellingen om de vraag te articuleren. Dit project geeft een extra impuls om die vraag-aanbodrelatie verder handen en voeten te geven.

De spiegel van buiten

Uitvoerder:	SME MilieuAdviseurs
Contactpersoon:	Bouwe Taverne
	Postbus 13030, 3507 LA Utrecht
Tel.:	030 - 280 24 44
Fax:	030 - 280 13 45
E-mail:	smemil@icns.nl

Professionalisering van het NME-veld wordt van buitenaf bekeken. D.w.z. dat verwachtingen die buiten de sector (o.a. wetenschap, commercie, lokale beleidsmakers, jeugdwerk) leven t.a.v. de professie NME worden geïnventariseerd. Het sluit daarmee aan bij het IVN-project 'Ondersteuningsstructuur NME-werkveld'. Doel (van de beide projecten samen) is een beeld te krijgen van de eisen die gesteld worden aan de professionalisering van NME.

SME MilieuAdviseurs - **ACT 2, save energy save nature**

Act 2 is een project voor middelbare scholen waarin het vraagstuk van klimaatverandering en natuur dichterbij wordt gebracht door in lessen en praktische activiteiten vooral te werken aan energiebesparing.

Scholen zullen hierbij voor het jaar 2000 in ieder geval een besparing realiseren van 20%. Tal van landelijke en lokale instanties werken samen om de scholen en de jongeren hierbij te ondersteunen.

DE KERN

energie <----------> educatie

energie- efficiency & besparing ~ milieuzorg structureel in schoolmanagement	**INHOUD**	relatie tussen energie- klimaat-natuur ~ gedrag leerlingen, schoolpersoneel
schoolleiding, schoolcoordinator gemeente/NOVEM energiedistr. bedrijf div. marktpartijen	**MENSEN**	schoolleiding docenten NME centra energiedistr. bedrijf
afspraken op lokaal niveau energie doorlichting advies training maatregelen helpdesk	**MIDDELEN**	mentorlessen lesmateriaal software leerlingenplannen leerlingenacties helpdesk referendum

Stand van zaken:

* **125 scholen (ca. 100.000 leerlingen) nemen deel**
* **voor iedere school ondersteuning op lokaal niveau (gemeente, energiebedrijf of NME-centrum)**
* **structurele combinatie theorie en praktijk**
* **interessant als schoolmanagement-instrument**
* **naast serieuze elementen ook "fun" voor leerlingen**

Meer weten? Kom op 19 november om ca. 10.30 uur naar zaal 2 of bel de Act 2 helpdesk 030 - 280 45 71

projectpresentatie This is a Journey

1) Titel project
This is a Journey
Een lespakket over Duurzame Ontwikkeling

2) Uitvoerder
Landelijk Servicebureau Ontwikkelingseducatie (LSO)
contactpersoon: Madeleine Vreeburg
Oostenburgervoorstraat 90
1018 MR Amsterdam
tel 020-6204815
fax 020-6391499
E-mail LSO@Antenna.nl

3) Doel project
Structurele inbedding 'Milieu en Ontwikkeling' in de tweede klas van de basisvorming.

4) Korte omschrijving
Het lespakket is ontwikkeld voor de tweede klassen van de basisvorming: vbo, mavo, havo en vwo. Het materiaal zit in een koffer die met de leerlingen meereist van het ene naar het andere vak. In de koffer zit al het materiaal: de docentenhandleiding, de vragen en het bronnenmateriaal. In de koffer zit ook een nieuwsbrief, die drie keer per jaar wordt uitgegeven.
This is a Journey is geschreven voor de volgende vakken: economie, geschiedenis, aardrijkskunde en verzorging. Er worden 4 landen onderzocht: Indonesië, Suriname, Zimbabwe en Nederland.

Het project bestaat uit een gezamenlijke inleidende les waar leerlingen nagaan hoe het er op dit moment voorstaat met mens en milieu.
Vervolgens is er voor elk vak materiaal voor 4 lessen van ca. 50 minuten. In de laatste les komen de leerlingen samen om aanbevelingen te formuleren voor een duurzame ontwikkeling.

5) Resultaten, vorderingen
In november 1996 zijn 50 koffers van 'This is a Journey' gereed. Deze koffers komen te staan bij COSsen, NME centra en andere intermediaire organisaties. Scholen kunnen bij het LSO vragen waar de koffer in hun regio verkrijgbaar is. De koffers worden elk jaar geactualiseerd en via een nieuwsbrief (3 keer per jaar) worden gebruikers onder meer geïnformeerd over de ervaringen van anderen. Het

LSO zal in het schooljaar 96-97 op drie scholen pilotprojecten initiëren, in samenwerking met COS Groningen, COS Gelderland en COS Noord-Holland Zuid.

6) Kansen, sterke punten van het project
Het is een van de eerste serieuze pogingen om vakoverstijgend te werken. Ook voorziet het project in de verbinding tussen milieu- en ontwikkelingseducatie. Het project voegt dus echt iets toe aan bestaande materialen.
Er wordt gewerkt volgens het TVS principe: toepassing, vaardigheden en samenhang.

7) Uitdagingen in het project
Op termijn is het de bedoeling om het project verder te internationaliseren. Scholenbanden met de landen uit het pakket zullen daar worden ontwikkeld rondom het thema Duurzame Ontwikkeling.
Een andere uitdaging is om zoveel mogelijk scholen te betrekken bij het project.

8) Extra Impuls
Het project heeft een duidelijke vliegwielfunctie.
Veder is This is a Journey erg sterk gericht op zelfstandig werken van leerlingen waarbij de leerervaringen gekoppeld worden aan concreet gedrag.
De mondiale component van milieu vormt een essentieel element van de koffer This is a Journey.

1997 - 2000 **codename future**

Samenvatting Presentatie Codename Future

Doelstelling
Hoofddoelstelling van Codename Future is:
het scheppen van een landelijk kader waarbinnen jongeren ervaren dat:

- het leuker is om zelf aan je eigen toekomst te werken, dan passief en anoniem toe te kijken hoe anderen dat doen;
- daden je tot een held maken. Door daden laat je je invloed als individu maximaal gelden.

Toelichting
Codename Future zet jongeren aan en tot het ontwikkelen van activiteiten op het gebied van duurzaamheid en blijft ze daarbij motiveren.

De doelstelling van de Stichting Codename Future moet worden geplaatst binnen de hoofddoelstelling van de opdrachtgever (de Nationale Jongerenraad voor Milieu en Ontwikkeling - NJMO): het versnellen van de realisatie van een duurzame samenleving.

Activiteitenprogramma
Voor het realiseren van deze doelstelling gaat Codename Future te werk volgens een vier fases-model:

1- Activering (aanbieden handelingsperspectief)
2- Doorwerking op lokaal niveau (mentaliteitsverandering bij betrokken jongeren)
3- Good-Practice - motivatie (communicatie resultaat naar andere jongeren)
4- Ontsluiting en Ordening (verbeteren en ordenen aanbod handelingsperspectief)

Dat betekent concreet vanaf 1997 tot 2000:

- vergroting van het aantal deelnemende scholen en jongerenorganisaties aan de JongerenProjectdagen
- lokale inbedding van de jongereninitiatieven die gestart zijn tijdens de JongerenProjectdagen (gezamelijk met NJMO)
- motivatie van de actieve en niet actieve jongeren door communicatie van resultaten via een groot jongerenmedia-bereik
- koppeling van jongerenbeleid en jongerencampagnes van ministeries, bedrijven, jongerenorganisaties en maatschappelijke organisaties

Concept Codename Future:

Jongeren gaan op journalistieke wijze aan de hand van zelf-gekozen onderwerpen (dossiers) aan de slag om op lokaal niveau eigen initiatieven te starten.

Vanuit dit concept (JongerenProjectdagen) moet opvolgende succescommunicatie en doorwerking op lokaal niveau zorgdragen voor een continue aandacht voor het versneld realiseren van een duurzame samenleving.

Titel project	Pilot duurzame ontwikkelings-initiatieven: Werk aan je toekomst!
Uitvoerder	NJMO, in samenwerking met Scouting Nederland en Jong Nederland
Kontaktpersoon	Aty Roodenburg
Postadres NJMO	Postbus 19269, 3501 DG Utrecht tel: 030 - 2316833, fax: 030 - 2364850

Doel project
Jongeren die lid zijn van Scouting Nederland en Jong Nederland door deelname aan Codename Future bewust te maken van het feit dat ze hun eigen toekomst kunnen creëren. Codename Future biedt jongeren handelingsperspectieven door ze met concrete projecten aan de slag te laten gaan om zo duurzame ontwikkeling op lokaal niveau te bevorderen.

Korte omschrijving
Vijf Jong Nederland- en twaalf Scoutinggroepen gaan in oktober 1996 aan de slag met de dossiermap. De jongeren gaan, in kleine groepjes, op onderzoek uit naar onderwerpen die allen gerelateerd zijn aan de duurzame ontwikkeling, zoals: natuur, milieu, eerlijke handel, en internationale uitwisseling. Vervolgens bedenken zij, geheel volgens het concept van Codename Future, plannen voor een betere toekomst. Op de landelijke afsluiting worden al deze namen aan een jury gepresenteerd, en worden drie plannen beloond met een Future Award, een geldprijs van f 5000,-, waarmee het plan daadwerkelijk uitgevoerd kan worden.

Resultaten en vorderingen
Een aantal Scouting- en Jong Nederlandgroepen is half oktober zeer enthousiast van start gegaan met het project. Op de landelijke afsluiting zal duidelijk worden wat de resultaten zijn van de plannen. Wanneer de pilot na de evaluatie als positief ervaren wordt, streven Scouting Nederland, Jong Nederland en de NJMO voor volgend jaar een landelijke implementatie van Codename Future in het reguliere aktiviteitenaanbod.

Kansen, sterke punten van het project
- Duurzame ontwikkeling: Voor de leden van Scouting Nederland en Jong Nederland vormt het project een mogelijkheid om zelf aktief met duurzame ontwikkeling aan de slag te gaan.
- Voor en door jongeren: Met dit project geven jongeren aan zelf verantwoordelijkheid te willen nemen voor hun toekomst. Het concreet iets doen (in plaats van praten) voor een betere wereld staat daarbij voorop.
- Internationale netwerken: Codename Future vindt plaats in een internationaal kader. Codename Future kan gebruik maken van de internationale netwerken van Scouting Nederland en Jong Nederland. Dit kan in de toekomst mogelijk ook door andere landen tot een verbreding naar jeugdorganisaties leiden.
- Lokaal netwerk: De nadruk ligt bij Codename Future op lokaal uitvoerbare projecten. Deze werkwijze sluit goed aan bij de organisatiestructuur van zowel Scouting Nederland als Jong Nederland.

Uitdagingen in het project
Het is de eerste keer dat Scouting Nederland, Jong Nederland en de NJMO zo concreet in een project samenwerken. Dit biedt voor alle organisaties interessante mogelijkheden, ook omdat de samenwerking zowel landelijk als plaatselijk wordt uitgewerkt. Voor de leden van

Scouting Nederland en Jong Nederland vormt het project een mogelijkheid om zelf aktief met duurzame ontwikkeling aan de slag te gaan.

Waarom vormt dit project een extra impuls?
Met dit project wordt Codename Future verbreed naar een buitenschoolse setting. Daarmee wordt een brug geslagen tussen de ervaring vanuit Codename Future 1995 als scholenproject en de jarenlange ervaring van Jong Nederland en Scouting Nederland in het werken met jeugdgroepen. Door de landelijke implementatie van Codename Future in het reguliere aktiviteitenaanbod van Jong Nederland wordt in 1997 en de daaropvolgende jaren het aantal deelnemende Jong Nederland- en Scoutinggroepen vergroot en volgt er hopelijk een verbreding van het project naar andere jongerenorganisaties.

Projekt 'NME in de Tweede Fase/profielwerkstukken'

Instelling:

ULO-Biologie/RuG, Kerklaan 30, 9751 NN Haren (penvoerder) en IDO/VU, Oosterlicht College Nieuwegein, Ashram College Alphen a/d Rijn

Kontaktpersoon:

Bram Jansen,
tel: 050 - 3632214/16, fax: 050 - 3635205, email: a.j.jansen@biol.rug.nl

Projektdoel:

Ontwikkeling van **een draaiboek 'Vakoverstijgend NME-programma voor de Tweede Fase ontwikkelen'** (en enkele inhoudelijke basisdocumenten) voor scholen, aan de hand waarvan zij zelf een schooleigen, vakoverstijgend NME-programma voor de Tweede Fase kunnen ontwerpen.

Omschrijving:

In 1996/1997 wordt op 4 scholen een experimenteel NME-programma gemaakt en uitgevoerd dat voldoet aan enkele eisen voor een vakoverstijgend NME-programma (overkoepelend thema is duurzame ontwikkeling; de inhoud van ten minste 3 vakken speelt een rol, waaronder beta- én gamma-vakken; veel aandacht voor studiehuis-didactiek (zelfstandig leren), w.o. profielwerkstukken; aandacht voor waarden en gedrag, naast kennis en vaardigheden).
Iedere school maakt een programma dat past bij de eigen beleidsontwikkeling m.b.t. NME én m.b.t. het studiehuis. De scholen krijgen een intensieve proces- en produktbegeleiding.
Voor het projekt staat centraal dat gewerkt wordt met een concept van een draaiboek.
Na één jaar zal dit concept op grond van de ervaringen in de 4 scholen worden verbeterd en in een 10-tal andere scholen (met weinig begeleiding) worden getoetst.
Het projekt vervaardigt tevens een aantal basisdocumenten die de ontwikkelgroepen kunnen inspireren en stimuleren.

Resultaten Vorderingen:

In voorjaar 1996 zijn 4 scholen geselecteerd; zij hebben een ontwikkelteam samengesteld dat de projekteisen voor de eigen situatie gaat waarmaken. Op 18 september is een werkconferentie gehouden. Daar zijn de 3 basisdocumenten gepresenteerd en toegelicht. Dit zijn:

- 'Duurzaamheid: eerlijk delen is verstandig',

- 'Didactische kanten van vakoverstijgende NME-programma's in de Tweede Fase',
- 'Concept-overzicht van alle relevante (sub)domeinen en eindtermen in de nieuwe examenprogramma's'.

Tevens is een begin gemaakt met het werken volgens het (concept-) draaiboek
Er is een strakke jaarplanning afgesproken.

Sterke kanten:

1. vakoverstijgende aanpak van NME (a.h.v. koepelbegrip 'duurzame ontwikkeling')
2. koppeling NME-didactiek aan studiehuis-didactiek (veel overeenkomsten)
3. schooleigen programma-ontwikkeling (uitkomsten kunnen als voorbeelden dienen)
4. ontwikkeling van een 'meta-produkt': een algemeen bruikbaar draaiboek (en basisdocumenten)
5. aandacht voor moeilijke NME-doelen: waarden-ontwikkeling en gedragsverandering

Uitdagingen:

Zie sterke kanten: op alle 5 punten succes proberen te behalen.
Maar de punten 1 en 2 (en 5) zijn natuurlijk erg intrigerend, en punt 4 wordt hoe dan ook gehaald.

Waarom 'extra impuls'?

Zie sterke kanten 1, 2, 4 en 5.

NME-jaarconferentie "Werk in uitvoering", bijdrage project "Certificering"

1. Titel project
Certificering VO-scholen voor duurzame-ontwikkelingseducatie.

2. Uitvoerder
SLO, Maarten Pieters
postbus 2041, 7500 CA Enschede
Tel. (053) 4840631; Fax (053) 4307692; Email M.Pieters@slo.nl

3. Doel project
- De ontwikkeling van kwaliteitseisen voor "duurzame scholen", met voorbeeld-uitwerkingen. Het gaat m.n. om (1) de kwaliteit van het onderwijs-aanbod rond het milieuvraagstuk en (2) milieuzorg op en rond de school en de integratie met (1).
- De ontwikkeling van een draaiboek voor schoolondersteuning bij ontwikkeling en onderhoud van die kwaliteitseisen.

4. Korte omschrijving
In 96/97 werken vier, in 97/98 tien scholen in pilots aan de volgende vragen:
- wat doen we al, expliciet en impliciet, aan NME in de zin van (1) en (2) hierboven?
- wat stellen we ons in die gebieden ten doel?
- welke acties ondernemen we om van de huidige tot de gewenste situatie te komen?

De scholen doen mee met een NME-coördinator en een schoolleider (portefeuillehouder NME). Het project komt niet bovenop alle andere NME-activiteiten van de scholen, maar realiseert synergie en kwaliteitsverbetering.

5. Resultaten, vorderingen
Een inventarisatie van de status quo in de scholen is afgerond, en er zijn afspraken met de NME-coördinatoren voor nadere analyses van feiten en wensen, en voor actieplannen.

6. Kansen, sterke punten
Het project integreert van kwaliteitseisen m.b.t. onderwijsinhoud, milieuzorg en relatie met lokale omgeving. Verder kan het project voorbeelden opleveren van documenten waarin scholen hun ambities inzake kwaliteitszorg vastleggen.

7. Uitdagingen in het project
- Het werk moet breed genoeg zijn om alle relevante parameters voor kwaliteitszorg in het onderwijs in beeld te krijgen, maar zich tegelijk duidelijk op het aspect duurzame ontwikkeling concentreren.

- De NME-coördinatoren moeten pottenkijkers zijn, en een zekere invloed nemen.

8. Waarom vormt dit een extra impuls?

- Er was nog nauwelijks gedocumenteerde praktijkervaring rond NME over een geïntegreerde aanpak van onderwijs, toetsing, milieuzorg, lokale connecties.
- Rond kwaliteitsindicatoren bestaan vrijwel alleen algemene voorbeelden, geen op NME toegespitste.

PROJECT: "NME ondersteund"

Uitvoerders: Milieu-opleidingen van de Hogeschool West-Brabant en de Agrarische Hogeschool Den Bosch

Contactpers.: Ad van Oosterhout (projectcoördinator)
Hogeschool West-Brabant
Polytechnische faculteit
opleiding Milieukunde
Concordialaan 137
4874 NS Etten-Leur
Tel: 076-5021950 Fax 076-5033875
E-mail: Ad.vanOosterhout@ptf.hwb.nl

Doel
Onderzoeken hoe de milieuopleidingen de inbedding van Natuur en Milieu Educatie in het onderwijs inhoudelijk en organisatorisch kunnen ondersteunen in de tweede fase van het Voortgezet Onderwijs (VO).

Omschrijving
Vanaf 1 september 1996 is het project **"NME ondersteund"** van start gegaan. Tot op heden ontbreekt NME geheel of gedeeltelijk in de tweede fase van het VO. Het HBO (en met name de milieuopleidingen) heeft behoefte om, vanuit zowel pragmatische, maar ook ideële overwegingen, NME in het VO duidelijker te profileren.
Uiteindelijk moet het hele project leiden tot een blauwdruk voor een regionale ondersteuningsstructuur met landelijke dekking.
Het project kent zes fasen: 0) definiëring van het project, 1) inventarisatie van de vraag en aanbod, 2) de ontwikkeling van de ondersteuningsstructuur, 3) de pilotfase in proefscholen (VO's) in twee regio's ('s Hertogenbosch en Breda), 4) analyse, evaluatie en bijstelling van het eindproduct en tenslotte, 5) opschaling van het eindproduct naar landelijk niveau.
Momenteel bevindt het project zich in fase 1.

Wat zijn de voordelen van samenwerking tussen HBO en VO?
- bundeling van expertise,
- gebruik van netwerken van de participanten in het project zoals, scholen, bedrijven nutsbedrijven enz. in de regio,
- een regionale ondersteuning leidt tot kortere lijnen en bevordert een beter afstemming tussen vraag en aanbod,
- een regionale aanpak biedt het voordeel om diensten "op maat" te leveren,
- een regionale aanpak vergemakkelijkt een aanbod, dat op de actualiteit is afgestemd.

De uitdaging is om deze voordelen optimaal uit te spelen en zo een basis te leggen voor een structurele inbedding van NME in het VO. De 'extra impuls' in deze is dat al tijdens de algemene ontwikkeling van jongeren de intrede van het begrip duurzaamheid verzekerd is van deskundige en structurele ondersteuning.

Milieuzorg in het verenigingsleven
EEN GROENE INSTELLING

Natuur en Milieu Overijssel
Monique Zeegers/Jan van der Heide
Stationsweg 3
8011 CZ ZWOLLE
038-4217166 Fax 038-4219166
E-mail: NMO@Pi.net

Doel
Het ontwikkelen van een milieuzorgprogramma voor verenigingen en de implementatie hiervan door middel van samenwerking met ouderenorganisaties.

Korte omschrijving
Leden van drie Overijsselse Gilden worden geschoold tot milieuzorgvoorlichter.

Er zijn ruim 100 Gilden in Nederland. Deze organisaties dragen zorg voor een zinvolle tijdsbesteding voor onder meer ouderen waarbij gebruik gemaakt wordt van hun jarenlange ervaring en kennis. Leden van het Gilde zijn enthousiaste, actieve mensen die het leuk vinden om hun kennis over te dragen aan anderen.

In de cursus wordt aandacht besteed aan de technische, tactische en communicatieve aspecten van milieuzorg. De cursisten gaan aan het werk in verenigingen die zich daarvoor aanmelden. Uiteindelijk wordt de milieuzorgvoorlichting een zelfstandig onderdeel van het aanbod van de Gilden.

Resultaten, vorderingen
De cursus wordt in januari afgerond. Naast een cursusmap voor alle deelnemers is er per Gilde een voorlichterskoffer samengesteld met milieuzorghandleidingen voor diverse organisaties. Voor het werven van verenigingen is er een folder uitgebracht die door de Gilden wordt ingezet.

Kansen, sterke punten van het project
Ouderen zijn in onze samenleving een sterk groeiende bevolkingsgroep. In dit project wordt gebruik gemaakt van hun ervaring en deskundigheid; zo is er ervaring aangetrokken op het gebied van onder meer techniek, chemie, energiebeheer, management, bedrijfsvoorlichting en marketing.

Uitdagingen in het project
Gilden kennen vanouds een aanbod dat sterk ambachtelijk georiënteerd is. Dit project wijkt daar vanaf. Voor continuering moet de milieuzorgvoorlichting een vaste plaats krijgen in de verenigingsstructuur en -cultuur.

Waarom vormt dit project een extra impuls?
De inzet van ouderen als vrijwilligers betekent behalve een nieuw intermediair kader ook toevoeging van nieuwe kwaliteiten aan het vrijwilligerswerk. Kwaliteiten zoals de bovengenoemde werkervaring maar ook meer specifieke eigenschappen: geduld, tijd, rust, overzicht en overwicht. Bij het begeleiden van het invoeren van milieuzorg is dit onmisbaar.

Titel:
Lokale Duurzaamheid

Uitvoerder:
Vereniging Milieudefensie
Maria Buitenkamp
postbus 19199
1000 GD Amsterdam
tel: 020-6221366
fax; 020-6275287
e-mail: maria@foenl.antenna.nl

Doel project:
Ontwikkelen van een visie op de rol die lokale overheden en gemeenschappen te spelen hebben in het streven naar duurzaamheid.

Korte omschrijving
Op basis van het Aktieplan Nederland Duurzaam wordt een visie op lokale duurzame ontwikkeling geformuleerd. Deze wordt door lokale Milieudefensiegroepen besproken. Uiteindelijk resulteert dit in een visierapport "Lokaal Duurzaam" voor lokale groepen en gemeente ambtenaren.

Vorderingen
Momenteel is er een conceptvisie die met lokale Milieudefensiegroepen en derden wordt doorgesproken.

Sterke punten en uitdagingen
Het concretiseren en meetbaar maken van duurzame ontwikkeling op lokaal nivo met behulp van het milieugebruiksruimteconcept.

Het op lokaal nivo uitwerken van het nieuwe milieubeleid dat niet alleen kijkt naar emissies maar ook naar het te hoge gebruik van grondstoffen, energie en landgebruik zelf.

Het aandragen van een uitwerking van duurzame ontwikkeling als basis voor de dialoog in het kader van Lokale Agenda 21.

Extra impuls
Dit project is een extra impuls omdat het uitwerkt wat de extra uitdaging is aan duurzaamheid naast het traditionele milieubeleid. Hiermee hebben lokale milieugroepen en gemeenten een handvat om duurzame ontwikkeling op lokaal nivo in te vullen.
Dit kan zowel in het kader van Lokale Agenda 21 als daarbuiten.

Tweede Projectenronde
11.40 - 12.35 uur

Kernhem 1	Kernhem 2
Mobiliteit ■ Leerlandschap Mobiliteit ➢ Codename: future ■ Lokale initiatieven milieusparende mobiliteit ➢ Stichting Natuur en Milieu ➢ Stichtse Milieu Federatie	**Professionalisering** ■ Professionalisering van regionale NME-voorzieningen ➢ Gemeente Breda ■ Water te kust en te keur ➢ Consulentschap NME Noord-Holland
Studio 2 (plenaire zaal)	**Bach 1**
NME lokaal in ontwikkeling ■ Een multifunctioneel NME-centrum van de toekomst ➢ NME-diensten 4 grote steden ■ Samenwerking kinderboerderijen en centra voor NME ➢ St. Kinderboerderijen Nederland	**Jongeren** ■ EcoNaction ➢ Jongeren Milieu Actief ■ Copernicus ➢ Jongeren Milieu Actief
Bach 2	**Strauss ½**
Vernieuwende methoden ■ Proeftuin Tielerwaard, een participatief video-project ➢ St. Small World Media ■ Verhalend ontwerpen ➢ RUG/ULO Biologie	**NME en nieuwe partners** ■ Turkse EcoTeams ➢ GAP Nederland ■ Rites de passages, natuur en poëzie ➢ St. Educambio ■ Een groene start in de kinderopvang ➢ Kwadrant Flevoland

Leerlandschap Mobiliteit

Uitvoerder:	Veilig Verkeer Nederland en Codename: future
Contactpersoon:	Codename: future, Robin Berg
	Zeestraat 71, 2518 AA Den Haag
Tel.:	070 - 360 41 34
Fax:	070 - 364 49 34

Jongeren brengen, met gebruik van de ontwikkelde concepten 'Leerlandschap' en 'Code Name Manager', binnen het onderwijs hun eigen mobiliteitsprojecten ten uitvoer. De bottom-up benadering staat daarbij voorop. Een pilot vindt plaats in de Stadsregio Haaglanden.

Lokale Initiatieven Milieusparende Mobiliteit

Uitvoerder: een zevental Provinciale Milieufederaties[1] i.s.m. diverse andere organisaties. Coördinatie Stichting Natuur en Milieu.
Contactpersoon: Rita Kwakkestein; Stichting Natuur en Milieu; Donkerstraat 17, 5311 KB Utrecht. Tel.: 030-2331328. Fax: 030-2331311. E-mail: snm@antenna.nl

Doel
Verbreding van draagvlak voor een milieusparende aanpak van knelpunten rond mobiliteit door activering van regionale / lokale groepen. Dit in samenwerking met organisaties uit andere maatschappelijke sectoren, zodat ook op dit front de samenwerking wordt versterkt.

Omschrijving
He moderne leven leidt tot complexe verplaatsingspatronen waarbij de auto het favoriete vervoermiddel is. Gelet op de behoefte waarin de auto voorziet wat betreft comfort, beschikbaarheid op elk moment, bagageruimte e.d. ligt dit ook voor de hand. Het massale autogebruik leidt tot problemen op verschillende niveaus en van verschillende aard. Met beleid puur gericht op het terugdringen van het autogebruik komen we er niet, ook gezien de belangrijke functie die de auto vervult. Het is nodig om op lokaal/regionaal niveau alternatieven te ontwikkelen die optimaal zijn uit oogpunt van kwaliteit van het bestaan en kwaliteit van het milieu. Alternatieven die voldoende bewegingsvrijheid bieden en die het milieu sparen. Alternatieven waar diverse vervoersmodaliteiten, waaronder de auto, deel van uit kunnen maken. Alternatieven op maat. Dergelijke alternatieven kunnen het best ter plekke met de betrokkenen zelf worden ontwikkeld en verder gedragen. Dit is dan ook de kern van dit project.
De thema's waaraan gewerkt wordt en de organisaties waarmee wordt samengewerkt verschillen per federatie, afhankelijk van de situatie ter plekke. De thema's zijn: fietspromotie (Drenthe); korte ritten woon-werkverkeer (Flevoland); verkeer op de rivierdijken (Gelderland); mobiliteit en moderne leefstijlen (Overijssel, Brabant, Utrecht en Zeeland). Als voorbeeld is bijgevoegd de uitwerking in Utrecht.

Resultaten
Op dit moment zijn in alle provincies samenwerkingsverbanden met andere maatschappelijke organisaties actief en wordt gewerkt aan de start van minstens twee lokale werkgroepen.

Sterke punten / kansen
Het ontwikkelen van alternatieven op maat, ontwikkeld en verder gebracht door betrokkenen zelf. Denken in termen van integratie diverse vervoersmodaliteiten i.p.v. tegenstelling auto - openbaar vervoer.

Uitdagingen
Samenwerking met anderen. Initiatieven aan de basis. Minder auto's, toch mobiel.

---

[1] Milieufederatie Drenthe, Gelderse Mlieufederatie, Milieufederatie Flevoland, Natuur en Milieu Overijssel, Stichtse Milieufederatie, Zeeuwse Milieufederatie, Brabantse Milieufederatie

Extra impuls
Zie hierboven bij sterke punten en uitdagingen. Ook nog: in de meeste gevallen zijn ook beleidsmakers / bestuurders expliciet doelgroep.

Lokale Initiatieven Milieusparende Mobiliteit in Utrecht

Uitvoerder: Stichtse Milieufederatie
Contactpersoon: Marie-José Ruiken.

Het project maakt deel uit van het werkterrein Mobiliteit en Moderne Leefstijlen van de Stichtse Milieufederatie, waarbinnen o.m. ook gewerkt wordt aan de promotie van autoluwe woonwijken.

Doelstelling
Verhoging probleembesef m.b.t. mobiliteit en moderne , geëmancipeerde leefstijlen bij huishoudens, politiek en beleidsmakers. Vinden van breed gedragen oplossingen die de doelstellingen van emancipatie en milieusparende mobiliteit verzoenen. Betere doorwerking in het beleid van ideeën van onderaf.
Doelstellingen eerste periode
Aan het eind van deze periode bestaat een hecht samenwerkingsverband van diverse organisaties die streven naar realisering van bovengenoemde doelstelling. Vóór januari zijn er 2 werkgroepen gevormd op lokaal niveau.
Organisaties waar mee wordt samengewerkt
Emancipatiebureau Utrecht, Vrouwen Advies Commissie, RWS, Stichting Gedeeld Autogebruik, ROVER, ENFB, Consulentschap NME
Doelgroepen
In eerste instantie vrouwen- en milieugroepen uit de achterbannen van de diverse deelnemende organisaties. In tweede instantie huishoudens en/of beleidsmakers bij diverse instellingen en/of overheden.
Vorderingen
Op 10 oktober was er een goedbezochte dag 'Markt voor Mobiliteit', georganiseerd i.s.m. PRES-emancipatiebureau en Stichting Autodelen Nederland. Op dit moment wordt er gewerkt aan het instellen van twee platforms in twee gemeenten.
Uitdagingen
Mensen enthousiast krijgen om zelf aan de slag te gaan.

Titel project

Professionalisering van regionale NME-voorzieningen

Uitvoerder

Het project wordt uitgevoerd door het stadsgewest Den Bosch, het Milieu Educatie Centrum Midden Brabant en de gemeente Breda, ondersteund door het adviesbureau CEA. De gemeente Breda is voor dit project de penvoerder.

Contactpersoon: G. Endedijk
Dienst Stadsbeheer, gemeente Breda
Postbus 3106
4800 DC Breda
Tel.: 076-5294758
Fax: 076-5294611

Doel project

Het project "Professionalisering van regionale NME-voorzieningen" heeft als belangrijkste doel:

het doen van aanbevelingen over het verbeteren van het opereren van regionale NME-voorzieningen, uitgaande van de verschillen in de (organisatorische) wijze van uitvoering van NME op regionale schaal.

Korte omschrijving

Het project kent de volgende fases:

1. inventarisatie van de verschillende knelpunten en mogelijkheden om deze op te lossen in de drie regio's (afgesloten met een schriftelijke rapportage).
   Het gaat hierbij om knelpunten m.b.t.:
   - uitvoering van NME op regionale schaal;
   - verandering van taakafbakening tussen landelijke, provinciale en regionale NME-actoren;
   - samenwerking met derden.
2. Toetsen van knelpunten en aanbevelingen met vertegenwoordigers van regionale NME-voorzieningen in Noord-Brabant, het Provinciaal Steunpunt NME Noord-Brabant en de provincie Noord-Brabant.
3. Toetsen van de bevindingen in een breder verband, zoals de werkgroep Educatie en Voorlichting van de vereniging Stadswerk, de Werkgroep voor Schoolbiologen van het IVN, de provinciale consulentschappen, enz.

Resultaten, vorderingen

Op dit moment worden middels interviews de knelpunten ge-inventariseerd. In november zullen deze met de hieruit gedestilleerde aanbevelingen worden getoetst. Begin december zullen naar verwachting de voorlopige eindresultaten gepresenteerd kunnen worden.

Kansen en uitdagingen

Uitvoering van taken op het gebied van NME geschiedt steeds meer op lokaal en regionaal niveau, veelal vanuit een omschreven beleidskader, als onderdeel van het lokale milieubeleid. Hierop voortbordurend zijn doelstellingen en taken gedefinieerd, die veelal leiden tot een groot aantal activiteiten en projecten. Steeds meer wordt bij de uitvoering gekeken naar wensen en mogelijkheden van doelgroepen.
Door deze ontwikkeling is het zwaartepunt van de uitvoering van NME op het regionale en lokale vlak komen te liggen. Professionalisering heeft daar de laatste jaren duidelijk zijn vruchten afgeworpen. Interessant is, dat vanuit dit lokale en regionale niveau steeds meer geluiden komen die er op wijzen dat er nog een tweede professionaliseringsslag gemaakt moet worden. Immers, de grootste uitdaging waarvoor het werkveld van NME inmiddels is komen te staan is op welke wijze (organisatorische en strategisch) ingespeeld kan worden op een zeer sterk veranderende omgeving.

Waarom vormt dit project een 'extra impuls'?

1. Het project geeft mede invulling aan initiatieven tot professionalisering van NME;
2. Het project komt tegemoet aan een vraag die leeft in het NME-veld, nl. handvatten om het werk kwalitatief te verbeteren.

1. Titel: ***WATER, TE KUST EN TE KEUR***

2. Uitvoerder: Samenwerkingsverband Bezoekers- & Informatiecentra kust Noord-Holland
Penvoerder NV PWN, Waterleidingbedrijf Noord-Holland, Bezoekerscentrum De Hoep
van Oldenbarneveldweg 40, 1901 KC Castricum, tel. 0251-662235, fax. 0251-662244
Contactpersoon: Drs. Piet Duizer (adres zie boven) of
Ruud Maarschall, Consulentschap NME Noord-Holland, Dorpsstraat 65, 1901 EJ Castricum, tel.0251-650783, fax. 0251-652422

3. Doel: Centraal staat de meerwaarde door samenwerking van bezoekers- en informatiecentra gericht op kust, duin en water (kust en landinwaarts).
Doel is de effectiviteit, samenhang en herkenbaarheid van NME-activiteiten, diensten en halffabrikaten met als inhoud kust, duin en water (mondiale waterkringloop, zout/zoet, kwaliteit/kwantiteit), gericht op gezamenlijke publieksgroepen, waaronder het onderwijs.
Motto is **eenheid in verscheidenheid**, d.w.z. sterke samenhang in opzet en diversiteit in presentatie gekoppeld aan eigen identiteit van de deelnemende partijen.

4. Omschrijving:
Het samenwerkingsproject bestaat uit twee elkaar aanvullende delen:
1. **De "gewone" activiteiten beter en doelmatiger** doen door afstemming, uitwisseling en samenwerking;
2. **Vernieuwing en kwaliteitsverbetering van NME** door gebruik te maken van elkaars expertise (+ van derden). Dit project richt zich vooral op het tweede deel.
Samenwerking gebeurt in logische clusters van bezoekers- en informatiecentra langs de kust en met centra landinwaarts (historische gemalen aangesloten bij de Nederlandse Gemalenstichting en informatiecentra met aandacht voor integraal waterbeheer)
Produkten:
* *Educatieve programma's bij project mondiale waterkringloop*, trekker: centrum De Hoep, PWN;
* *Pilot monitoringssysteem voor publiek*, trekker: Centrum Oranjekom van Gemeente Waterleidingen Amsterdam
* *Cursussen/trainingen water/kustgids*, trekkers: Ecomare en Hoogheemraadschap USHN;
* Invoering criteria en checklist educatieve produkties en tentoonstellingen, trekker: Bezoekerscentrum Nationaal Park Zuid-Kennemerland;
* *Implementatie informatiesysteem "De Vleet" bij infocentra*, trekker: Ecomare;
* *Uitwerking van samenwerking met Nederlandse Gemalenstichting*, trekker: CNME NH;
* *Gezamenlijke presentatie educatieve thema's*, trekker: Centrum De Hoep van de NV PWN
* *Samenwerkingsmodel veldwerk vanuit bezoekerscentra*, trekker: IVN-afd. N-Kennemerland;
* *Model en pilot versterking relatie educatieve binnen- en buitenomgeving bezoekerscentrum*, in de pilot uitgewerkt op thema water, trekker: centrum Het Zandspoor van Staatsbosbeheer.
* *Uitgave nieuwsbrief*, trekker Deltaoverleg Zeeland & Zuid-Holland

5. Resultaten, vorderingen (sinds start september '96):
Produktbeschrijvingen in definitiefase, ontwikkeling plannen van aanpak, training en werkconferentie over het informatiesysteem De Vleet (Texel), vorming projectgroep en stuurgroep (bestuurders), contacten met verwante nme-projecten, samenwerking met de Nederlandse Gemalenstichting, betrekken van centra in Zeeland, Zuid-Holland en landinwaarts

6. Sterke punten, kansen en uitdagingen
Enthousiasme bij de deelnemende centra en bij andere partijen (die ook mee willen doen); water als thema spreekt veel actoren aan en heeft hoge actualiteitswaarde; het bij elkaar brengen van kennis en ervaring; door samenwerking met andere (water/nme)projecten wordt een hoge meerwaarde bereikt. Interesse bij anderen om dit nieuwe netwerk als distributiekanaal te gebruiken : o.a. intern. trekvogelcampagne; Levende rivieren, Meegroeien met de zee (WNF/RIKZ); kustbeheer in Europa (EUCC)
Het vormen van een hecht netwerk van bezoekerscentra die op professionele wijze met elkaar samenwerken en effectief met doelgroepen communiceren over kust en water.

7. Waarom?: Nieuwe samenwerkingsverbanden, nieuwe doelgroepen, professionalisering, effectievere produkten, draagvlak voor zorg voor water en natuur.

Projectpresentatie

1. Titel project: Een multifunctioneel NME Centrum van de toekomst
2. Uitvoerder
   - instelling: NME Centra van de 4 grote steden
   - contactpersonen: Roel van Raaij (penvoerder project) en Margreeth Broens (projectonderzoeker)
   adres Roel van Raaij: Dienst Recreatie Rotterdam, afdeling NME RMO/LMO. Postbus 1240,
   3000 BE Rotterdam; telefoon: 010 - 4172568; fax: 010 - 4173251
   adres Margreeth Broens: Karibastraat 31, 2622 LK Delft; tel.: 015 - 2616235;
   E-mail: mlbroens@cornnet.nl
3. Doel project: het formuleren van een programma van inhoudelijke en ruimtegebonden eisen voor een multifunctioneel NME centrum van de toekomst. De **vraagstelling** van het onderzoek luidt: Welke maatschappelijke - met inbegrip van beleidsmatige - ontwikkelingen in de nabije toekomst leiden tot welke activiteiten op het terrein van NME? En in welke ruimtelijke eisen dienen vervolgens deze NME-activiteiten te worden vertaald in een multifunctioneel NME Centrum van de toekomst?
   Duur project: 9 maanden, 3 dagen per week.
4. Korte omschrijving: opsporen op basis van literatuuronderzoek en gesprekken (individueel en in groepsverband) van relevante visies en ontwikkelingen; deze confronteren met de huidige praktijk en vervolgens vertalen naar ruimtelijke benodigdheden.
   Fase 1: oriëntatie en nadere uitwerking van het onderzoeksvoorstel, op basis van literatuur en gesprekken met de NME Centra van de vier grote steden (intern tussenverslag);
   Fase 2: vraaggesprekken met 10 externe deskundigen (vooral betrokken bij werkvelden waarop NME zich richt) voor visie en toekomstverwachtingen t.a.v. NME (intern tussenverslag 2);
   Fase 3: (in uitvoering): 2 rondetafelgesprekken met deskundigen uit de praktijk van het werk van NME Centra (een ronde met deelnemers uit de 4 grote steden en een ronde met een aantal
   deelnemers uit de rest van het land). Deze fase moet de concrete vertaling in de fysieke ruimte opleveren.
   Fase 4: verwerking van de gegevens tot een uitwerking betreffende functies, doelgroepen, activiteiten en faciliteiten. Waar mogelijk zal hierbij worden overgegaan tot 'modelvorming', met criteria, checklist en concrete voorbeelden.
   Fase 5: schriftelijke verwerking van gegevens uit de 4 bovengenoemde fasen tot een eindrapport.

5. Resultaten, vorderingen:
Ad fase 1. De oriënterende gesprekken met NME-medewerkers van de vier grote steden hebben een tamelijk divers beeld opgeleverd van (de invulling van) de huidige NME Centra, met verschillen van stad tot stad. De context van de centra blijkt belangrijk te zijn. De diversiteit heeft consequenties voor de invulling van een NME Centrum. Het is onwaarschijnlijk dat het onderzoek één - standaard - NME Centrum van de toekomst oplevert.
Ad fase 2. De gesprekken met de externe deskundigen leverden vooral op: algemene en aan NME gerelateerde visies, beleidsontwikkelingen, functies en typen doelgroepen. Aanknopingspunten voor het benodigde centrum liggen in deze fase vooral op het niveau van **functies** die (het) NME (centrum) vervult en niet op het niveau van concrete activiteiten.
Ad fase 3. In de rondetafelgesprekken wordt getracht te komen tot een nadere concretisering van het toekomstige NME Centrum, aan de hand van stellingen en een matrix. Met de matrix wordt beoogd **verbindingen** te leggen tussen functies, doelgroepen, activiteiten en ruimtelijke faciliteiten. De stellingen, die zijn geformuleerd vooral op basis van de tussenresultaten van de eerste 2 fasen, hebben tot doel bij de deelnemers na te gaan of ze het gestelde herkennen, het wensen aan te vullen, dan wel wensen aan te scherpen of eventueel verwerpen. Door stellingen te bespreken, vooral op basis van de tussenresultaten, wordt getracht van een abstracter tot een concreter NME Centrum van de toekomst te komen. Bij het bepalen van het beeld van een dergelijk NME Centrum spelen NME-werkers uit de 4 grote steden en NME-werkers uit de rest van het land een rol.

6. Kansen, sterke punten van het project:
- **beargumenteerde** invulling van de benodigde ruimte voor NME-activiteiten kan bijdragen tot een betere beleidsmatige invulling en legitimatie van NME voor de toekomst.
- een bredere invulling dan fysieke eisen voor een gebouw. Mogelijkheid tot (weergave van) reflectie op de huidige praktijk van NME, gerelateerd aan toekomstverwachtingen voor NME-voorzieningen. Koppeling aan concrete werkpraktijk waardoor de discussie niet vrijblijvend is.
- mogelijkheid tot het uitwerken van verbreding van NME (naar functies, doelgroepen, activiteiten) zonder direct op dit moment al vast te zitten aan praktische, bij voorbeeld financiële belemmeringen of belemmeringen op het gebied van deskundigheid.
- het integrerend vermogen van het project (functies, doelgroepen, activiteiten en faciliteiten worden in hun onderlinge samenhang gezien).

7. Uitdagingen in het project:
   - Meer dan alleen een gebouw 'neerzetten': ook suggesties leveren voor nieuw te ontwikkelen activiteiten, mede aan de hand van een eenduidiger begrippenkader.
   - Een begrippenkader - ontwikkeld voor het invullen van de matrix - dat op zichzelf al kan bijdragen aan een duidelijker plaatsbepaling en profilering van NME Centra.
   - Als neveneffect: deelnemers (in georganiseerd verband) in de diverse fasen van het onderzoeksproject er ook zelf voor hun eigen werk beter van laten worden (en daarmee ook een bijdrage te leveren aan de professionalisering en verbetering van de eigen werkpraktijk).

8. Waarom vormt dit project een 'extra impuls'? Het project vormt een 'extra impuls' omdat het niet als uitgangspunt neemt gegevenheden uit de praktijk van het werk maar als uitgangspunt een visie biedt op hoe een NME Centrum behoort te functioneren. Er is geen sprake van directe aansluiting bij de dagelijkse praktijk(beslommeringen), maar het neemt daar enige afstand van. Toch weet het een verbinding te leggen vanuit de toekomstvisie naar de concrete NME-praktijk. Dat houdt in dat er op die manier een NME-praktijk kan worden neergezet waarvan - even los van de eigen praktijksituatie waarin men gevangen zit - gebruik gemaakt kan worden om lijnen (strategieën) naar de toekomst (en beleid) uit te zetten, ook ten aanzien van **nieuwe** praktijken. De invalshoek is vanaf de start van het project per definitie een brede, d.w.z. buitenschools en binnenschools samengenomen.

STICHTING KINDERBOERDERIJEN NEDERLAND

PROJECT 'SAMENWERKING KINDERBOERDERIJEN EN CENTRA VOOR NATUUR- EN MILIEU-EDUCATIE'

Opdrachtgever:
Stichting Kinderboerderijen Nederland
Postbus 64
3770 AB BARNEVELD

Uitvoerder:
Adviesbureau Jeugd Werk
Willem Vroesenplein 7
2801 PR GOUDA

Doel

Het doel van het project is het bijeenbrengen van kennis en informatie over de samenwerking tussen kinderboerderijen en centra voor natuur- en milieu-educatie (mec's). Hiernaast gaat het om het realiseren van een vernieuwd binnen- en buitenschools natuur- en milieu-educatie aanbod in een aantrekkelijke 'boerderij'-omgeving.

De aanpak van het project is er sterk op gericht om de belangrijkste doelgroepen, beheerders van kinderboerderijen en nme-medewerkers, te motiveren om de vernieuwde nme-aktiviteiten op de driehonderd Nederlandse kinderboerderijen te ontplooien.

Korte omschrijving

Fase 1: inventarisatie van zeven voorbeeldsituaties
Fase 2: analyse onderzoeksresultaten en opstellen werkboek voor cursussen
Fase 3: samenstellen van een aktiviteitenboek met bijbehorende video-film, organiseren van een studiedag en het houden van cursussen voor beheerders van kinderboerderijen en betrokken nme-medewerkers, met bijzondere aandacht voor nme-zelfdoe-projecten.

Resultaten/vorderingen fasen 1 en 2

* nota inventarisatie samenwerking zeven voorbeeldsituaties;
* rapport analyse samenwerking kinderboerderijen en centra voor natuur- en milieu-educatie;
* werkdocument voor cursussen.

Kansen

- ontwikkeling van betere nme-lesmaterialen voor kinderboerderijen
- kwalitatief betere invulling van de nme-lessen door het betrekken van de 'boerderij'
- organiseren van buitenschoolse nme in de vorm van kijk-en-doe middagen/boerderijclubs
- gezamenlijke projecten in de omgeving, adoptie/onderhoud natuurterreinen/groen
- het vinden van een geschikte werkwijze voor de noodzakelijke samenwerking
- inpassing nieuwe functies in het kinderboerderijenwerk
- aanboren nieuwe bezoekersgroepen voor kinderboerderijen en mec's
- belangrijke mogelijkheden voor het gezamenlijk inhoud geven aan de voorbeeldfunctie.

Uitdagingen
Gewenste eindsituatie voor 2000 is het bereiken bij de driehonderd kinderboerderijen van een aanzienlijke toename van het aantal nme-aktiviteiten voor de verschillende bezoekersgroepen. Op deze boerderijen kunnen naar verwachting jaarlijks 300 x 500 = 150.000 bezoekers rechtstreeks worden bereikt.

Extra impuls
Dit project geeft invulling aan de ontwikkeling en implementatie van buitenschoolse nme. Tevens levert het project een bijdrage aan de ontkokering van het nme-werk door te komen tot een belangrijke afstemming met natuur- en milieu-aktiviteiten in het kinderboerderijenwerk.

1. Titel project: ecoNaction

2. Uitvoerder
Jongeren Milieu Aktief
t.a.v. Rob Hermans
Postbus 1407
3500 BK Utrecht
tel: 030-2316566
fax: 030-2302740
e-mail: rob@jma.antenna.nl

3. Doel project
Het doel van ecoNaction is om een netwerk te creëren en te onderhouden waarin allerlei jongeren milieu groepen actief zijn en waarbij de ervaring en activiteiten tussen de groepen onderling worden uitgewisseld.

4. Korte omschrijving
Het netwerk ecoNaction biedt jongeren de mogelijkheid om actief met het milieu aan de slag te gaan (handelingsperspectief), waardoor zij milieuverantwoord gedrag bij zichzelf en in de samenleving (m.n. andere jongeren) stimuleren. Zo dragen zij bij aan de inbedding van milieubewustzijn en -respect in de hele samenleving.

5. Resultaten/vorderingen
Momenteel zijn er bijna 100 groepen met in totaal zo'n 700 leden actief binnen ecoNaction. De resultaten die door groepen bereikt worden zijn heel verschillend, maar liggen allemaal op het vlak van het verbeteren van het milieu in de eigen leefomgeving. Zo zijn er resultaten in de zin dat scholen overstappen op het gebruik van kringlooppapier (milieuzorg) of dat gemeenten het vervoersbeleid nogmaals kritisch onder de loep nemen.
Verder worden er 'actiepakketen' ontwikkeld voor de groepen binnen ecoNaction. Deze pakketten worden samengesteld n.a.v. vragen die er zijn binnen het netwerk. Zo is er een actiepakket gemaakt getiteld 'De milieuvriendelijke kantine' en het volgend actiepakket dat op dit moment in ontwikkeling is heet 'Milieuvriendelijke schoolspullen'.Verder is er veel aandacht voor het verbeteren van de vaardigheden bij de groepen. Zo zijn er trainingen die gericht zijn op het verbeteren van de groepsstructuur (b.v. vergadertrainingen) maar ook trainingen om kennis te vergroten (b.v. publiciteitstraining). Door deze trainingen wordt de zelfredzaamheid van groepen steeds groter. Bovendien is dit ook een extra reden voor jongeren om in een milieugroep actief te worden (ze leren er veel van en willen dit ook).

6. Kansen, sterke punten van het project
Uitgangspunt van JMA is dat de activiteiten positief, geweldloos en democratisch moeten zijn. Dit blijkt een goede uitstraling naar buiten toe te bevorderen. In het verleden zijn er genoeg milieugroepen geweest die de neiging hadden om overal tegenaan te schoppen. Dit blijkt vaak veel weerstand op te roepen, naast dat er relatief weinig met een dergelijke actie bereikt wordt. Negatieve berichten blijken jongeren meestal ook niet aan te spreken. Vaak roepen die zelfs een afweerreactie op.
JMA daarentegen biedt alternatieven en wijst jongeren op de mogelijkheden die er wel zijn om zelf milieubewust te leven. We proberen de activiteiten die we landelijk organiseren zo laag drempelig mogelijk te houden.

Regionaal worden ook activiteiten ontplooid zoals regiodagen. Volgens de milieucoördinatoren van veel scholen blijken die in een belangrijke behoefte te voorzien. Ondersteuning in de regio vindt plaats door regioconsulenten die contact houden met de betreffende groepen.

7. Uitdagingen in het project
Omdat in jongeren milieugroepen meestal veel verloop zit in de samenstelling, vanwege studiedrukte of beëindiging van de studie, is het soms moeilijk om de continuïteit te waarborgen. De opgedane kennis en vaardigheden zouden verloren kunnen gaan. Daarom zullen ondersteuning en trainingen door de jongeren milieuconsulenten nodig blijven en is uitwisseling binnen het netwerk extra van belang.

8. Waarom vormt dit project een 'extra impuls'
De extra impuls van dit project komt vooral door het feit dat het allemaal jongeren zijn die vanuit hun eigen gevoel met milieuproblemen in hun eigen omgeving aan de slag gaan. Het werken aan een beter milieu doen de jongeren zelf. Hun eigen ideeën worden uitgewerkt.

1)Titel project: Copernicus

2) Uitvoerder:
Landelijk Hogescholen en Universitair Milieu Platform (LHUMP). Dit is een werkgroep van Jongeren Milieu Aktief. Contactpersoon: Antoine Heideveld.
Adres: Postbus 1407
3500 BK Utrecht
tel.: 030-2316566 fax: 030-2302740 e-mail: lhump@antenna.nl.

3) Doel project:
Aanzet geven tot hoger onderwijs dat duurzame ontwikkeling implementeert en in de praktijk brengt.
Deelprojecten:
1 participatie van studenten;
2 integratie van duurzame ontwikkeling binnen het hoger onderwijs;
3 bekendheid geven aan duurzame ontwikkeling binnen het hoger onderwijs.

4) Korte omschrijving:
De drie deelprojecten zorgen voor drie pijlers waarmee het mogelijk is dat duurzame ontwikkeling daadwerkelijk gaat leven bij zowel de hoger onderwijsinstellingen als studenten en dat het niet bij doelstellingen op papier blijft.

"Participatie van studenten" houdt in: het bewerkstelligen dat studenten actief worden binnen milieugroepen op het hoger onderwijs om zo te werken aan een duurzaam hoger onderwijs.

"Integratie van duurzame ontwikkeling binnen het hoger onderwijs" houdt in dat werkgroepen op universiteiten gaan bekijken op welke manier de verschillende studieprogramma's aangepast kunnen worden om ruimte te kunnen bieden aan duurzame ontwikkeling. Deze werkgroepen worden door het LHUMP (en JMA) ondersteund (en evt. opgezet).
Daarnaast zal het LHUMP proberen te bereiken, dat HBO's net als universiteiten (al gedaan hebben) een zg. charter ondertekenen waarmee ze vastleggen dat ze ermee bezig zullen gaan.

"Bekendheid geven aan duurzame ontwikkeling binnen het hoger onderwijs" houdt in, dat studenten via muurkranten op hun onderwijsinstellingen vertrouwd worden gemaakt met duurzame ontwikkeling en aspecten hiervan die spelen binnen hun studie of instelling.

Participatie, integratie en PR zullen elkaar versterken en de weg vrij maken voor een duurzaam hoger onderwijs.

5) Resultaten en vorderingen:
Er zijn al zo'n 23 hoger onderwijsmilieuplatforms aangesloten bij het LHUMP, waarvan ca. de helft bezig is met de implementatie van het vormgeven van duurzame ontwikkeling in het hoger onderwijs. Om de gevonden resultaten uit te wisselen en te coördineren is er een landelijke Copernicuswerkgroep actief.
In oktober heeft deze werkgroep een debat met Ritzen georganiseerd. Hierbij stonden vragen/stellingen centraal als: "Vanaf welk moment vindt men dat duurzame ontwikkeling voldoende is geïntegreerd in het onderwijs?", "Hoe verplichtend is het Copernicus handvest?" en "Hoe geef je in de praktijk handen en voeten aan het handvest?".Ritzen stelde n.a. hiervan voor om een prijs in te stellen voor het beste duurzame onderwijs.

6) Kansen en sterke punten v/h project:
Ondanks de versnipperdheid van studies en de abstractie van "duurzaam onderwijs" is men er in korte tijd in geslaagd om daadwerkelijk resultaten te bereiken. Het contact met minister Ritzen is daar een sprekend voorbeeld van: de werkgroep zal nog vaker overleg met heb hierover hebben. Anderzijds zal een onderzoek uitgevoerd worden naar een voorbeeldsituatie (pilot study), nl. het economie-onderwijs.

7) Uitdagingen in het project:
Een onderwerp waar iedereen wel achterstaat, maar dat toch nog voor velen te weinig concreet is, valt in de praktijk vaak moeilijk. Het is erg gemakkelijk voor een universiteit om een verklaring te ondertekenen waarin ze zich vastlegt in het bevorderen van duurzame ontwikkelingen. Voor de milieuplatforms, waarin studenten uit diverse studies zitting hebben, is de taak weggelegd om duurzame ontwikkeling te vertalen naar de praktijk. Zij zijn daar toch al nauw bij betrokken. Bovendien is voor elke studie is een andere aanpak vereist.

8) Extra Impuls:
Studentenmilieugroepen blijken graag iets praktisch te willen doen op milieugebied, maar ook iets dat nuttig is. Het Copernicus projekt biedt handvatten om ermee aan de slag te gaan. Een centraal coördinatiepunt blijkt daarbij een vereiste te zijn en functioneert ook al goed als netwerk en blijkt in de praktijk in een grote behoefte te voorzien.

1. **Titel project:** Proeftuin Tielerwaard, een participatief videoproject
2. **Uitvoerder:** Small World Media

Contactpersoon: Huub Ruijgrok (ook presentatie)
Adres: Minahassastraat 1 1094 RS Amsterdam
tel/fax: 020-6938661
e-mail: smallworld@antenna.nl

3. Doel project

Het project 'Proeftuin Tielerwaard' is een deelproject van het project 'Gebiedsgerichte Aanpak Agrarisch Natuurbeheer van de Stichting Behoud Natuur en Leefmilieu (SBNL). Dit project heeft tot doel middels gebiedsgerichte, bottum-up aanpak van agrarisch natuurbeheer gebiedseigen natuurwaarden te versterken, beschermen en ontwikkelen. Participatie van agrariërs en streekbewoners staat daarin centraal. Met behulp van het medium video wordt praktisch invulling gegeven aan de bottum-up benadering.

4. Korte omschrijving

Het videoproject 'Proeftuin Tielerwaard' hanteert een participatief opgezette communicatieve methode: binnen het ontwikkelingswerk al jaren bekend als 'participatory rapid rural appraisal'. Tijdens een aantal veldbezoeken (met camera) worden gesprekken gevoerd met de belangrijkste actoren. Zo ontstaat op een snelle manier inzicht in de bestaande voorkennis, wensen en aktiebereidheid van boeren t.a.v. agrarisch natuurbeheer.

5. Resultaten, vorderingen

Op dit moment is de opnamefase bijna afgerond. Waar de camera ook kwam; boeren willen meer dan graag hun ideeën en meningen uiten. Juist omdat zij vinden dat er tot nu toe te weinig geluisterd wordt. Tijdens de presentatie laten wij graag enkele video-fragmenten zien.

6. Kansen, sterke punten van het project

De participatieve aanpak met video werkt. Het heeft de potentie om een brug te slaan tussen theorie en praktijk. De informatie die hiermee verzameld wordt zal in eerste instantie een (inspiratie)bron voor de boeren zelf zijn. De video zal dienst doen tijdens de streekbijeenkomsten en de discussie over agrarisch natuurbeheer stimuleren. Ook zal het ingezet worden in andere regio's (uitstralingseffect) en onderwijs.

7. Uitdagingen in het project

Video als een participatief communicatiemiddel. Een praktische invulling voor de bottum-up aanpak en tevens productie van audio-visueel lesmateriaal. Video als aktief medium (stimuleren communicatie en dialoog) en passief medium (documentatie) tegelijk. Als deze pilot werkt willen we hier graag mee doorgaan in het volgende jaar.

8. Waarom vormt dit project een extra impuls?

De methode van 'participatory rapid rural appraisal' is m.b.t. Natuur en Milieu edukatie een vernieuwende methode. De inpassing van de participatief opgezette video binnen het grotere project 'Gebiedsgerichte Aanpak Agrarisch Natuurbeheer' van de Stichting Behoud Natuur en Leefmilieu zorgt ervoor dat dit onderwerp op lokaal niveau een goede stimulans krijgt.

Spiekbriefje Verhalend Ontwerpen

Wat is Verhalend Ontwerpen

* onderwijs net zo spannend en uitdagend als een goed boek
* betrokkenheid van leerlingen speelt een hoofdrol
* de voor leerlingen belangwekkende werkelijkheid staat centraal
* een leerkracht helpt leerlingen leren

Welke kansen biedt Verhalend Ontwerpen

- **innovatieve didactiek**
  - geeft invulling aan de kerninnovaties in het VO

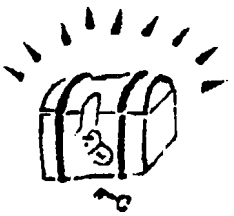
- **krachtige leeromgeving voor leerlingen**
  - natuurlijk leren leren
  - vanzelfsprekend actief leren
  - evenwicht tussen cognitieve, sociaal-emotionele en creatieve aspecten
  - vakoverstijgende basisvaardigheden
  - zinvolle vakoverstijgende samenhang

- **stimulerende leeromgeving voor docenten**
  - gericht op uitbreiding van didactisch repertoire van docenten (met name vaardigheidsgericht, begeleidend, differentiërend en samenhangend onderwijs)

Mogelijkheden van Verhalend Ontwerpen t.a.v. NME

- **kwaliteitsverbetering van NME (didactiek)**
  - echt 'educatief' getint onderwijs
  - werkelijke betrokkenheid en attitudeverandering bereiken

- **maakt van NME een vliegwiel voor onderwijsvernieuwing**

In het tweejarige project Verhalend Ontwerpen en NME voeren we op scholen voor VO deze didactiek in, en dragen de bijbehorende expertise over aan nascholers en opleiders. Er zijn voor scholen en docenten mooie mogelijkheden om mee te doen: introductieconferenties, één-daagse cursussen aan de hand van een ontwerp, meerdaagse ontwerpcursussen, schooltrajecten enz.

ULO Biologie RuGroningen, Ellen Reehorst (projectleider), Frits Sibers
Postbus 14, 9750 AA Haren, tel 050 - 3632214 fax 050-3635205
Bureau voor Educatieve Ontwerpen Gouda, Erik Vos
FEO Hogeschool van Utrecht, José Simons

Project: Turkse EcoTeams in Noord- en Zuid Holland en Noord-Oost Brabant

Tijdens het 'Haalbaarheidsonderzoek Turkse EcoTeams' (door Trachsel & Akçakal en stichting Global Action Plan Nederland voor ministerie van VROM) is het EcoTeam Programma vertaald naar het Turks, aangepast aan de Turkse cultuur en uitgetest in een tweetal proefgebieden. Onderhavig project richt zich op het verder opstarten van EcoTeams (25 Turkse EcoTeams in Noord- en Zuid Holland en Noord-Oost Brabant in '96-'97). Het evalueren en bijstellen van, evenals het overdragen van kennis door het trainen van een vrijwilligersnetwerk.

Uitdaging van het project is een verdere impuls te geven tot het betrekken van de Turkse bevolkingsgroep in Noord- en Zuid Holland en Noord-Oost Brabant bij de duurzame ontwikkeling van Nederland. Met 240 EcoTeams zal 17,4% van de Turkse doelgroep in de regio's Noord Holland, Zuid Holland en Noord-Oost Brabant bereikt zijn. Dat is een doorslaggevend percentage (theorie sociale diffusie van innovaties) voor verdere gedragsverandering.
Naast de milieubesparing levert het project ook resultaten op het gebied van integratie. De Turkse gezinnen die het programma afronden, geven hun huishouden een milieuvriendelijker richting, en maken al doende (nader) kennis met de Nederlandse maatschappij: verschillende Nederlandse gewoonten, instanties, mogelijkheden worden in het kader van bewust huishouden in de EcoTeam bijeenkomsten besproken. De Turkse bevolkingsgroep wordt via het EcoTeam Programma medespeler in een vernieuwende Nederlandse ontwikkeling. Zo vormt deze minderheidsgroep één van de voortrekkers van een duurzamer Nederland. De positieve resultaten van de acties van deze speciale EcoTeams, die de besparingen van alle Nederlandse teams versterken, schept gelegenheid voor de Turkse bevolkingsgroep zich positief te profileren.

Project: RITES DE PASSAGE, NATUUR EN POEZIE

Uitvoerder:
Stichting EduCambio
Kathinka van Dorp
Eerste Helmersstraat 169
1054 DS Amsterdam
tel: 020-6890889

Doel van het project:
Docenten, vrouwengroepen en vluchtelingenwerkers maken zich de Noord-Zuidproblematiek eigen door het schrijven van gedichten. Zij laten zich inspireren door natuur, kunst en cultuur uit het Zuiden en uit hun eigen omgeving.
De gedichten en methodieken worden d.m.v. cursussen, poëziekijktochten en publikaties verspreid.

Korte omschrijving:
1 Jaarlijks zijn er enkele intensieve vierdaagse cursussen in Olaertsduyn, Rockanje voor docenten en anderen die groepen begeleiden bij het schrijven van gedichten.

2 Maandelijks zijn er workshops in het Tropenmuseum in Amsterdam met wisselende thema's (*Rites de Passage, Jouw hand die van een ander land was, Amazonia*). Ze duren een dag en zijn voor beginners en gevorderden. Groepen, zoals teams van asielzoekerscentra, kunnen in overleg een eigen datum en thema afspreken. Dergelijke workshops vinden ook in andere musea plaats.

3 Er worden cursussen en workshops op verzoek gegeven op een zelf te bepalen plaats voor b.v.: docenten in verschillende soorten onderwijs, docenten literair schrijven en plaatselijke schrijfgroepen; vrouwenorganisaties (plattelandsvrouwen, vrouwenhuizen); vluchtelingenwerkers en jongeren.

Resultaten:
Over elkaars schouder, poeziekijktocht door het Tropenmuseum, samenstelling Kathinka van Dorp, KIT-Uitgeverij 1996; te bestellen door overmaking van f16,- op giro 4938086 van St. EduCambio, Amsterdam. (ook 19.11 te koop)

LEES HET NOG EENS, handboek voor het schrijven van gedichten door Ankie Peypers en Kathinka van Dorp, Uitgeverij St. IVIO, 1996 (ISBN 90 6121 820 9). (19.11 te koop)

Materialen voor gebruik in cursussen: films, tentoonstellingen van foto's en van beeldende kunst.

Olievlekwerking van cursussen gedichten schrijven, lezen en bespreken binnen diverse organisaties: zoals de 625 leeskringen van de Ned. Bond van Plattelandsvrouwen.

Uitdagingen:
Voortdurend zoeken naar andere werkwijzen en thema's die nieuwe mensen met poëzie vertrouwd maken. B.v. door een poëziekijktocht of -wandeltocht al schrijvend samen te stellen. Of door b.v. te ontdekken dat door de eeuwen heen in gedichten anders naar natuur wordt gekeken: vroeger bedreigd door de kracht, dan genietend van de schoonheid en nu meer bezorgd medelevend door de vervuiling en vernietiging. Of b.v. doordat kunst en rituelen uit het Zuiden ons in het Noorden inspireren tot eigen visies op een duurzame wereld in de vorm van gedichten (zonder dat het pamfletten worden).

Titel project:

* Een groene start in de kinderopvang

Uitvoerder:

* Instellingen: CNME-Gelderland, Spectrum Gelderland, CNME-Flevoland, Kwadrant Flevoland
* Maggie van Apeldoorn, Kwadrant
* Postbus 194, 8200 AD Lelystad
* 0320-244259

Doel project:

* Aandacht voor natuur en milieu in de opvoeding. Enerzijds gericht op natuurbeleving en milieuzorg en anderzijds op voorleven van natuur- en milieuvriendelijk gedrag.
* Implementatie van natuur en milieuzorg in de instelling en de opleidingen, zodat een natuur- en milieuvriendelijk klimaat ontstaat.

Korte omschrijving:

* Aan de hand van pilot-trainingen wordt een handleiding ontwikkeld voor leidinggevenden en intermediairen in de kinderopvang.

Deze handleiding omvat:

* pedagogische informatie over natuur en milieuopvoeding
* handreiking voor een natuurlijke inrichting en gebruik van ruimtes
* handreiking voor het realiseren van een milieuvriendelijk klimaat
* trainingsmodel voor intermediairen en leidinggevenden
* trainingsmodel voor voorlichters

Resultaten:

* Er worden op dit moment pilottrainingen gegeven bij de kinderopvang in Flevoland. De resultaten hiervan worden gebruikt als basis voor trainingen in Gelderland.
* Het project is gestart op 1 november 1996

Sterke punten en uitdagingen van het project:

* Er wordt aandacht besteed aan een koppeling aan het kwaliteitsstelsel voor de kinderopvang dat momenteel in ontwikkeling is
* Er wordt aandacht besteed aan brede bekendmaking van de producten
* Er wordt interprovinciaal samengewerkt en in een combinatie van steunorganisaties voor natuur- en milieueducatie en voor kinderopvang.

Extra impuls

* Het is vernieuwend voor de kinderopvang: werken aan een natuur- en milieuvriedelijke huishouding en opvoeding
* Het heeft een uitstraling naar de thuissituatie van kinderen

Derde Projectenronde
14.00 - 14.55 uur

Kernhem 1	Kernhem 2
Mobiliteit ■ Mobiliteit, duurzaamheid en informatietechnologie ➢ Vormgevingsinstituut	**Kwaliteitszorg** ■ Kwaliteitszorg IVN, een gerichte impuls ➢ IVN vereniging voor NME ■ Kwaliteitszorg bij programma-ontwikkeling ➢ Stichting Veldwerk Nederland
Studio 2 (plenaire zaal)	**Bach 1**
NME lokaal in ontwikkeling ■ NME in de buurt ➢ Gemeente Breda ■ Marktverkenning NME Zuid-Kennemerland/Velsen ➢ Pieter Vermeulen Museum	**Jongeren** ■ ANIMO Samenwerkingsproject ➢ St. Scouting Gelderland ■ Jongeren internationaal interactief ➢ St. Scouting Nederland
Bach 2	**Strauss ½**
Vernieuwende methoden ■ Pilotproject Theater ➢ St. van 't Wit & Co ■ De binnenkant van het milieuvraagstuk ➢ Allardsoog Hunneschans	**NME en beleid** ■ Meststoffen in/uit de landbouw ➢ Stichting Natuur en Milieu ■ Dialoog duurzame economie ➢ Vereniging Milieudefensie

MOBILITEIT, DUURZAAMHEID EN INFORMATIETECHNOLOGIE

VORMGEVINGSINSTITUUT
Keizersgracht 609, 1017 DS Amsterdam
tel 020 - 551 6500 / fax 020 - 620 1031
Contactpersoon: Conny Bakker
e-mail Conny@design-inst.nl

Het project 'Mobiliteit , Duurzaamheid en Informatietechnologie' is gericht op het ontwikkelen van kennis en het creëren van bewustwording over de mogelijkheden die de informatie-technologie biedt om de milieubelasting van autorijden te verkleinen.

De informatietechnologie biedt een aantal mogelijkheden om de automobiliteit terug te dringen. Bijvoorbeeld doordat informatietechnologie 'telewerken' en 'teleshopping' mogelijk maakt, kan het woon-werk en huis-winkel verkeer worden verminderd. En door diensten als 'video on demand' wordt een deel van de recreatieve funktie van de auto overgenomen (zoals het rijden naar de bioscoop).

De algemene doelstelling van dit project wordt bereikt door het ontwikkelen van een aantal ontwerpscenario's waarin de mogelijkheden voor het terugdringen van de automobiliteit door middel van informatietechnologie worden onderzocht en op een aansprekende manier verbeeld. Deze ontwerpscenario's worden aan een publiek van ontwerpers, ondernemers en onderzoekers gepresenteerd.

Uiteindelijk worden er ten minste drie gedetailleerde ontwerpscenario's ontwikkeld, waarin nieuwe produkten en diensten worden beschreven die gebruik maken van informatietechnologie. Deze produkten en diensten zijn afgestemd op een aantal concrete doelgroepen. Ook beschrijven de scenario's hoe het gebruik van deze produkten en diensten kan bijdragen aan het terugdringen van het autoverkeer.

De betrokken ontwerpers en docenten zullen zich door dit project bewust worden van het thema 'duurzaamheid' en van de mogelijkheden die de informatie- technologie biedt om een bijdrage te leveren aan een duurzamer autogebruik. Het is de verwachting dat 'duurzaamheid' als thema hierdoor nadrukkelijker op de agenda komt bij de betrokken opleidingsinstituten, en meer vanzelfsprekend wordt meegenomen bij de ontwikkeling van nieuwe produkten en diensten.

Janneke Berkelbach
Vormgevingsinstituut

PROJECTPRESENTATIE EXTRA IMPULS NME

Titel project
Kwaliteitszorg IVN, een gerichte impuls

Uitvoerder
- instelling: IVN Vereniging voor natuur- en milieueducatie
- contactpersoon: Gerard Jutten
- adres: Postbus 20123, 1000 HC Amsterdam
- telefoon/fax/email: 020-6228115/020-6266091/jutten@ivn.nl

Doel project
Ontwikkeling van systematische kwaliteitszorg met betrekking tot een of enkele producten, diensten of processen van het IVN; tevens een methode kwaliteitszorg opleverend voor de gehele IVN-organisatie en informatie terzake voor andere organisaties.

Korte omschrijving
Binnen de werkprocessen van het IVN van de landelijke en provinciale beroepsorganisatie wordt de serviceverlening en inhoudelijke ondersteuning van NME-vrijwilligers (w.o. IVN-afdelingen) onderscheiden. De kwaliteitsverbetering van dit proces (bestaande uit diverse subprocessen) wordt verbeterd, aan de hand waarvan een methode kwaliteitszorg tot stand komt.

Resultaten, vorderingen
Met steun van de kwaliteitsdienst KDI is een analyse gemaakt van missie, processen en kritische succesfactoren van het IVN. Deze analyse leidt deze maand tot een definitieve keuze van een of enkele subprocessen, die vervolgens in november en december worden beschreven en waarvan verbeteringen worden gedefinieerd. De systematiek van kwaliteitszorg wordt parallel aan deze werkwijze, samen met betrokken medewerkers vastgelegd en verankerd. Hierna wordt een en ander beschreven in ook voor andere organisaties bruikbaar boekwerkje.

Kansen en sterke punten van het project
Gekoppeld aan het dagelijkse werk van serviceverlening en ondersteuning worden direct zichtbaar kwaliteitsverbeteringen ingevoerd en vastgelegd. Actieve betrokkenheid van medewerkers zorgt ervoor dat geen sprake is van een losstaand project dat na de projectperiode op een kastplank verdwijnt.

Waarom vormt dit project een extra impuls?
De noodzaak van kwaliteitszorg wordt alom erkend. Door dit project wordt daaraan systematisch en concreet handen en voeten gegeven.

Project Kwaliteitszorg bij programma-ontwikkeling

Stichting Veldwerk Nederland
Het Woldhuis 11
7325 WN Apeldoorn
Telefoon: 055 - 3667199
Fax: 055 - 3600615
contactpersoon: J.B. Smit

STICHTING VELDWERK NEDERLAND

Centra voor praktisch natuur-onderwijs en milieueducatie

Doel

Het onderbouwen van en begeleiden bij het ontwikkelen van een methodiek voor het ontwerpen en implementeren van hoogwaardige programma-ontwikkelcycli.

Korte omschrijving

Bij de ontwikkeling van hoogwaardige NME-onderwijsprogramma's (leertrajecten bestemd voor gebruik in het onderwijs, bestaande uit een samenhangend geheel van NME-doelen, inhouden en methoden) hanteren zowel de opdrachtgever (LNV) als de ontwikkelaar (Veldwerk Nederland) -pas vrij recent expliciet gemaakte- kwaliteitscriteria voor ontwikkeling en implementatie van de produkten. Het voldoen aan dergelijke kwaliteitseisen is in het werkveld van de NME een relatief nieuw verschijnsel.
Veldwerk Nederland hanteert bij de programma-ontwikkeling een cyclische werkwijze. Bij elk van de fasen in de cyclus wordt nagegaan of de betreffende fase adequaat is uitgevoerd. Het is van belang dat in deze werkwijze de inhoudelijke opvattingen over de kwaliteit van het te ontwikkelen programma en de kwaliteit van de bij de verspreiding van het programma gevolgde methode, tot uitdrukking komt door in het bijzonder de potentiële klanten van meet af aan als adviseur bij de ontwikkeling te betrekken. Op hoofdlijnen behelst het project:

- inrichting en uitvoering van werk- en studiebijeenkomsten intern, met afnemers en met intermediairs (keuze, ontwikkeling, toetsing, verspreiding),
- advies inwinnen over en eventuele uitvoering van deelstudies,
- uitvoering van procesbegeleidende evaluatie,
- ontwikkeling van een draaiboek voor programma-ontwikkeling,
- uitvoering van een studie bij gebruikers/effecten bij de doelgroep,
- bewaken van de doelstellingen van het project, met name de generaliseerbaarheid van de produkten en het herkennen van de relevantie van de produkten door de onderscheiden doelgroepen.

Opbrengst

Door koppeling van onderhavig project aan de programma-ontwikkeling door Veldwerk Nederland, is er van meet af aan sprake van een praktische toepassing. Tevens wordt voorzien in doorwerking van de resultaten uit het 'leerproces programma-ontwikkeling' in het NME-werkveld. Daarnaast kunnen we beschikken over een uitgewerkte methodiek voor kwaliteitszorg bij de ontwikkeling van produkten en diensten in het kader van de programma-ontwikkeling voor LNV. In termen van produkten bestaat de opbrengst uit:

- handleiding (in conceptvorm) voor produkt- /programma-ontwikkeling,
- draaiboeken voor studie- /werkbijeenkomsten, organisatie van klantenpanels en dergelijke,
- opzet en inrichting van een summatieve produktevaluatie,
- opzet en inrichting van deelstudies,
- opzet en inrichting van een procesbegeleidende evaluatie.

Uitvoering

Bij de uitvoering van dit project laat Veldwerk Nederland zich adviseren en begeleiden door de Kompaktgroep (KPC). Omdat het project zeer recent is gestart: (oktober '96) zijn er nog geen concrete resultaten te tonen. Kansen en uitdagingen van dit project liggen met name op het terrein van de procesbegeleidende evaluatie van een relatief nieuw verschijnsel, de programma-ontwikkeling èn het beschikbaar maken van de resultaten daaruit voor het werkveld van de NME. In die zin kan er een Extra kwaliteits-Impuls van uit gaan.

Titel project

NME in de buurt

Uitvoerder

Het project wordt uitgevoerd door de gemeenten Breda en Den Haag.
Contactpersoon is G. Endedijk, dienst Stadsbeheer, gemeente Breda, Postbus 3106, 4800 DC Breda, tel.: 076-5294758; fax: 076-5294611.

Doel project

het ontwikkelen van een overdraagbare NME-methodiek en instrumentarium voor een succesvolle toepassing van NME op wijk- en buurtnivo.

Korte omschrijving

Het project valt uiteen in twee delen. Het eerste deel zal bestaan uit een inventariserend onderzoek naar bestaande NME-projecten op wijk- en buurtnivo, uitgewerkt aan de hand van een aantal criteria. Het tweede deel zal bestaan uit een aantal proefpilots rondom het thema ecologisch groenbeheer, om resultaten uit het inventariserend onderzoek nader te toetsen en uit te werken.

Fase 1 - inventariserend onderzoek
NME-projecten op wijk- en buurtnivo zullen worden ge-inventariseerd en nader bekeken. Met name de hierboven onderscheiden twee categorieën is hierbij van belang: is een dergelijk onderscheid inderdaad terug te vinden in de dagelijkse NME-praktijk?
Hierna zal op grond van beschikbare schriftelijke gegevens en in aanvulling hierop op grond van gesprekken met sleutelfiguren succes- en faalfactoren geïdentificeerd worden.

Fase 2 - Pilots
Al eerder is gezegd, dat doel en uitwerking van de twee typen van NME-projecten op wijk- en buurtnivo sterk uiteen kunnen lopen. Om deze reden is het van belang, bij de uitvoering van pilots deze twee verschillende werkwijzen niet door elkaar te laten lopen. Uitgaande van de veronderstelling, dat het merendeel van de wijkgebonden NME-projecten zich primair richten op bewonersparticipatie, wordt in dit project een aantal pilots uitgevoerd van NME-projecten gericht op verankering en verbreding van gemeentelijk milieubeleid. Als inhoudelijk milieuthema wordt hierbij gekozen voor ecologisch groenbeheer.
Doel van de pilots is tweeledig:
* het toetsen van de bij het inventariserend onderzoek ge-identificeerde succes- en faalfactoren;
* het verder ontwikkelen van een meer succesvolle NME-methodiek.

Resultaten, vorderingen

Het totaalproject levert op:

- een voorbeeldmethodiek voor NME rond gemeentelijk groenbeleid;

- een eerste toetsing daarvan d.m.v. de pilots in Breda en Den Haag.
- een analyse van de effecten van bestaande burgergerichte NME-projecten met beide invalshoeken.

Inmiddels zijn de pilots in beide steden gekozen en worden verder ge-analyseerd op grond van de gevolgde methodiek.

Kansen en uitdagingen

NME wordt steeds meer een integraal onderdeel van het gemeentelijk milieubeleid. Dit betekent, dat naast de 'traditionele' doelgroepen van NME (onderwijs, vrijwilligersorganisaties) ook steeds meer aandacht komt voor NME gericht op buitenschoolse doelgroepen. Verder is er een tendens zichtbaar dat het gemeentelijk milieubeleid zich verbreed, onder andere richting stads- en wijkbeheer. Aangezien binnen het wijkbeheer veelal gewerkt wordt met vormen van bewonersparticipatie, lijkt ook hier een (schone) taak voor NME weggelegd.
Toch komt, ondanks deze mogelijkheden, NME gericht op wijkbewoners maar moeilijk van de grond. Met name burgers buiten de bekende actieve kern van buurtorganisaties zijn moeilijk te bereiken. Bovendien blijken NME-activiteiten vaak over milieu-aspecten te gaan (afval, hondenpoep) en veel minder vaak over onderwerpen gerelateerd aan natuur(besef) ondanks de rijke NME-traditie van dit onderwerp.
Proefprojecten (zoals Wijken voor Milieu) blijven nog teveel steken in op zich nuttige activiteitenoverzichten en tips voor aanpak en werkwijze en geven geen zicht voor andere NME-werkers op een hanteerbare en overdraagbare methodiek. Bovendien blijken deze lijsten met tips in andere situaties vaak (net) niet inpasbaar te zijn.
Lokale wijkgerichte acties lijken aan te tonen, dat het moeilijk is om een grote groep burgers actief betrokken te maken bij de kwaliteit van de eigen leefomgeving in hun stad. Toch blijkt uit onderzoek dat burgers bepaald niet onverschillig staan ten opzichte van (veranderingen) in hun dagelijkse leefomgeving, zoals in het groenbeheer. Er lijken dus wel degelijk mogelijkheden aanwezig om NME-activiteiten gericht op vraagstukken van duurzame ontwikkeling op wijknivo op te pakken.
Ruwweg kunnen alle NME-projecten op wijk- en buurtnivo verdeeld worden in twee groepen:

1. projecten gericht op bewonersparticipatie.
   Kenmerkend voor deze projecten is, dat het (milieu)thema van het project niet van te voren vast staat, maar wordt 'uitgekozen' door de bewoners in nauw overleg met de NME-werkers. De vraag van de doelgroep bepaalt dus in zeer grote mate inhoud en voortgang van het project. De relatie met het gemeentelijk beleid is er vaak wel, maar wordt niet primair als uitgangspositie gehanteerd.
   Voorbeelden: schoonmaakacties, buurtbeheerprojecten, inrichtingsprojecten, enz.
2. projecten gericht op verankering en verbreding van het gemeentelijk beleid.
   In veel gevallen is het gemeentelijk beleid 'gebaat' bij een bepaald gedrag van burgers. Het loont dus als gemeente te investeren in gedragsveranderingen bij burgers wat spoort met de doelstellingen van het eigen beleid. NME-projecten vervullen hierbij een belangrijke rol. In deze gevallen is het gemeentelijk beleid rondom een bepaald thema bepalend voor de inhoud en voortgang van het project en dient het als een uitgangspositie.

Het zal duidelijk zijn, dat deze twee verschillende manieren van aanpak ook gevolgen hebben voor het onderkennen van succes- en faalfactoren en het formuleren van een meer succesvolle strategie. Om deze reden wordt in het project steeds hier tussen een scherp onderscheid gemaakt.

Project Marktverbreding NME Zuid-Kennemerland/Velsen

Uitvoerder: samenwerkingsverband van :
- Boerderij Zorgvrij van recreatieschap Spaarnwoude
- Nationaal Park Zuid-Kennemerland
- Natuur- en milieucentrum ter Kleef van de gemeente Haarlem
- Pieter Vermeulen Museum, centrum voor natuur- en milieueducatie van de gemeente Velsen

Coördinator van het project: mevrouw S.J.Herder-Brouwer, Pieter Vermeulen Museum, Moerbergplantsoen 20,1972 XG IJmuiden, tel.: 0255-536 726, Fax: 0255- 537 480

Doel project: zorgen voor een breed en samenhangend pakket aan NME- producten in de regio dat duurzaam beschikbaar is voor uiteenlopende doelgroepen.

Omschrijving:
Er is een onderzoek gedaan naar de mogelijkheden marktconform te werken in de regio. Welke doelgroepen zijn kansrijk en naar welke producten is er vraag. Daaruit is een tiental kansrijke product-marktcombinaties gekomen. Tevens is onderzocht op welke wijze de betrokken organisaties hierbij het beste samen konden werken.
Marktconform werken betekent zowel een verandering in de werkwijze (niet vanuit onze producten/diensten denken, maar vanuit de behoefte/wensen van de klant) als het zoeken naar nieuwe (koopkrachtige)doelgroepen. Zo werkend ontstaat een inhoudelijke vernieuwing van het activiteitenaanbod en de educatieve programma's. Het onderhouden van een directe relatie met de doelgroepen wordt een belangrijk onderdeel van het werk.
Om deze nieuwe werkwijze mogelijk te maken voorziet het project in bijscholing en begeleiding.

Resultaten:
We zijn in juni j.l. gestart met een cursus "Marktconform en projectmatig werken" bij het Instituut voor Midden- en Kleinbedrijf . De resultaten hiervan zijn:
- inzicht in marktconform werken en welke eisen en beperkingen dat voor de NME met zich meebrengt,
- het besluit dat er een nader marktonderzoek nodig is om de doelgroep "ouderen in de regio" inderdaad maatwerk te kunnen bieden,
- teamvorming, de betrokken disciplines werkten voorheen nauwelijks samen.

Als eerste project is het verzorgen van een *geïntegreerd aanbod aan het onderwijs* voor het schooljaar 1996-1997 geweest. Het aanbod is in twee regio's: Zuid-Kennemerland en de IJmond verspreid. Dit project wordt op dit moment geëvalueerd.
Op dit moment zijn twee andere projecten in voorbereiding: Het *onderhandelen met gemeentes over het afsluiten van dienstverleningscontracten* en het *aanbod van een activiteitenprogramma voor ouderen.*

Kansen, sterke punten:
Door marktconform te werken is NME niet langer afhankelijk van subsidies. Hierdoor kunnen de activiteiten uitgebreid worden zolang er vraag naar is. Bovendien doorbreekt de andere invalshoek (vanuit de behoeften/wensen van de klant en niet langer vanuit de boodschap die wij te brengen hebben) het idee dat NME zwaar, vervelend en belerend is. Dit maakt de weg vrij voor het daadwerkelijk bereiken van nieuwe doelgroepen.
Daarnaast draagt de nieuwe werkwijze bij aan kwaliteitszorg: een collegiaal netwerk met kwaliteitsgerichte elementen (scholingsaanbod, uitwisselen deskundigheid, benutten ervaringen, versterken communicatie en evaluatie van beleid en uitvoering).

Uitdagingen in het project:
De nieuwe werkwijze blijkt vrij fundamenteel anders, we moeten dit waar zien te maken.
Ook blijkt de nieuwe werkwijze z'n beperkingen te hebben: niet alle NME kan marktconform. Een deel van de NME is nu eenmaal boodschap-gericht en moet zorgen voor draagvlak. Er is een evenwichtige benadering nodig, waarvoor ook draagvlak bij de overheid/besturen gevonden moet worden.

Waarom "Extra Impuls"?
Het ontwikkelen (en overdragen) van deze nieuwe marktgerichte werkwijze vormt een Extra Impuls, omdat dit mogelijkheden biedt om minder afhankelijk van subsidies te worden. Door het sluiten van strategische allianties met bijvoorbeeld ouderenorganisaties en recreatie ondernemingen ontstaan tevens kansen om nieuwe doelgroepen te bereiken.

1. Titel project: ANIMO SAMENWERKINGSPROJECT

ANIMO staat voor de belangstelling van Scouting groepen voor NME, zoals geconstateerd in een voorafgaand behoeftenonderzoek. ANIMO (Aanzet Nme Inbouw Maatschappelijke Organisaties) geeft als afkorting de doelstelling van het IVN weer: de opstap naar NME inbouw bij nieuwe buitenschoolse doelgroepen.

2. Uitvoering ANIMO Samenwerkingsproject

Het ANIMO samenwerkingsproject is een initiatief van de Stichting Scouting Gelderland, provinciaal steunpunt van Scouting en het Consulentschap natuur- en milieueducatie Gelderland, provinciaal steunpunt van het IVN.functie organisaties voor respectievelijk Scouting en het IVN.

Stichting Scouting Gelderland
Parkstraat 30
6828 JJ Arnhem
Tel. 026-4435583
Fax. 026-4432455

Consulentschap NME Gelderland
Jans Buitensingel 14
6811 AB Arnhem
Tel. 026-3512927
Fax. 026-3892093

Contactpersonen:
Fred van Santwijk

Maggy Wegman

3. Overkoepelende doelstelling:

Een methode ontwikkelen die structurele inbouw van NME activiteiten in het programma van lokale Scouting groepen waarborgt.

Deel-doelstelling voor Scouting Gelderland: Scouting groepen concrete handreikingen bieden om de natuur in hun directe omgeving (in de wijk en rond de blokhut) op een educatieve wijze te betrekken in hun spel.
Deel-doelstelling voor het IVN (Consulentschap NME Gelderland): middels de samenwerking met Scouting ervaring opdoen in structurele NME inbouw bij maatschappelijke organisaties. Scouting vormt hiervan als grootste jeugd- en jongerenorganisatie in Nederland een belangrijke exponent.

4. Korte omschrijving

Uit een behoeftenonderzoek, op verzoek van Scouting Gelderland door het Consulentschap NME Gelderland gehouden onder ruim 200 Scouting groepen, blijkt binnen Scouting een grote behoefte te bestaan aan activiteiten en trainingen op NME gebied. Het gaat daarbij vooral om natuur in de eigen buurt, waar het spel van Scouting zich voor een belangrijk deel afspeelt (in het bos, rond de blokhut of in de eigen wijk). Het ANIMO project bundelt de sterke kanten van Scouting (Buitenleven; het spel in de natuur) en IVN (deskundigheid op NME gebied).

Binnen een aantal lokale proefprojecten, verdeeld over de drie provincies Gelderland, Utrecht en Flevoland, worden verschillende gezamenlijke activiteiten van Scouting en IVN getest, beschreven en toegankelijk gemaakt voor nieuwe groepen. Het proces waarbij vrijwilligers van Scouting en IVN samenwerken bij de NME inbouw wordt bestudeerd en begeleid. Succes en

faalfactoren in de NME inbouw worden vanuit de praktijk beschreven, met handreikingen voor beide organisaties. Op basis van praktijkervaringen wordt een methodiekmap en een set NME spelmateriaal samengesteld. Binnen het project worden kadertrainingen ontwikkeld voor het netwerk van intermediair kader binnen Scouting en IVN.

5. Resultaten, vorderingen

Het ANIMO project is in het najaar van 1996 van start gegaan. Er is een start gemaakt met provinciale presentaties en het samenstellen van werkmateriaal voor de activiteiten. Een klankbordgroep met vertegenwoordigers van Scouting en IVN op landelijk en provinciaal niveau begeleidt het project. De uitvoering van de proefprojecten en kadertrainingen is in het voorjaar van 1997 geprogrammeerd. Meer concrete resultaten van het project zijn medio 1997 te verwachten.

6. Kansen, sterke punten van het project

- de lokale samenwerking tussen twee vrijwilligersorganisaties:
  enerzijds garandeert deze een deskundig maar laagdrempelig NME aanbod, anderzijds staat de samenwerking borg voor doorwerking omdat beide organisaties elkaar blijvend kunnen stimuleren in het ontwikkelen van vraag en aanbod op NME gebied.

- in een voorafgaand behoeftenonderzoek is gebleken dat bestaand NME materiaal binnen Scouting groepen niet of nauwelijks wordt gebruikt. De praktijkgerichte werkwijze met proefprojecten garandeert dat de ontwikkelde methode en materialen aansluiten op de behoeften en mogelijkheden van Scouting en IVN.

- bouwstenen voor een succesvolle NME inbouw binnen Scouting zijn de externe stimulans en inhoudelijke deskundigheid die de samenwerking met het IVN biedt, in combinatie met de naar Scouting methodiek vertaalde NME activiteiten. Educatieve NME activiteiten worden in een uitdagende spelvorm aangeboden.

7. Uitdagingen in het project

- het stimuleren van lokale samenwerking tussen Scouting en IVN en het overbruggen van cultuurverschillen tussen beide organisaties
- het maken van de vertaalslag van educatieve IVN activiteiten naar Scouting spelprogramma's
- het stimuleren van lokale IVN-afdelingen in het ontwikkelen van een aanbod voor nieuwe buitenschoolse doelgroepen.

1. Titel project:

   Jongeren Internationaal Interactief

2. Uitvoerders:

SME MilieuAdviseurs
Bouwe Taverne
Postbus 13030
3507 LA Utrecht
Tel: 030 - 2802444
Fax: 030 - 2801345
e-mail: SMEmil@icns.nl

   in samenwerking met:

Scouting Nederland
Marcelle Bosch
Postbus 210
3830 AE Leusden
Tel: 033 - 4960911
Fax: 033 - 4960222
e-mail: buro@scouting.nl

3. Doel project:

   Jongeren, in internationaal verband, samen te laten werken aan de oplossing van door henzelf geformuleerde samenlevings-vraagstukken.

4. Omschrijving.

   Uit de directe samenwerking tussen de Scouting-organisaties van Zuid-Afrika en ons land en SME Milieuadviseurs is een werkplan voortgekomen.
   Dit werkplan bevat de omschrijving van:
   - de communicatie- en ondersteuningsstructuur met behulp van e-mail en Internet
   - de gezamenlijk geformuleerde doelstellingen
   - de wijze van monitoring
   - de inhoud van het begeleidingsmateriaal
   - de opzet van de evaluatie van de pilots

   In beide landen zijn coördinatoren (coaches) aangesteld die de Scoutinggroepen ondersteuning bieden. Zij monitoren de resultaten en ervaringen van de groepen en geven informatie en advies. De coördinatoren vormen tevens de spin in het web van de communicatiestructuur. Zij bundelen de resultaten en geven dit door aan de beide landelijke organisaties en aan het Internet Ready Network van Scouting Internationaal.
   De groepen die met elkaar gelinked zijn (één groep in Zuid-Afrika heeft een band met één groep in Nederland) communiceren onderling onafhankelijk met de coördinatoren. De coördinatoren hebben inzicht in de communicatie tussen deze groepen.

   De Scoutinggroepen doorlopen een aantal stappen om het projectthema vast te stellen, de aanpak te bepalen en de evaluatie te realiseren. De groepen die elkaar steunen wisselen niet primair uit over inhoud, maar over de aanpak. Ze kunnen zich elk dus richten op het door hen gekozen thema en zijn daarin geheel vrij.

5. Resultaten, vorderingen:

   Zes Scoutinggroepen in Zuid-Afrika en Nederland hebben inmiddels met ondersteuning van de coaches hun projectplannen gemaakt en communiceren regelmatig met elkaar en met hun coach.

   De coaching is 'maatwerk', waarbij gebruik gemaakt wordt van een handleiding die de Scoutinggroepen, gefaseerd via e-mail ontvangen.

6. Kansen, sterke punten van het project:

   - de methodiek is erop gericht om jongeren te leren om samen oplossingen te zoeken, elkaar te helpen en te adviseren
   - de methodiek biedt jongeren handelingsperspectief
   - de methodiek is ook toepasbaar in andere groepen, bijvoorbeeld volwassenen

7. Uitdagingen in het project:

   - de methodiek past binnen nieuwe vormen van internationale samenwerking, die gebaseerd zijn op directe samenwerking tussen mensen en organisaties op basis van wederkerigheid.
   - de methodiek biedt mogelijkheden voor opschaling tot een groter met elkaar samenwerkende groepen Scouts, jongerenorganisaties en volwassenenorganisaties

8. Waarom vormt dit project een 'extra impuls'?

   Dit buitenschoolse NME-project beoogt Scoutingjongeren, georganiseerd in internationale verbanden, actief bezig te doen zijn in de eigen omgeving en aan te zetten tot internationale uitwisseling. Hiermee wordt invulling gegeven aan de op 'doen' gerichte en mondiale dimensie van NME.

1. Titel project:
   Theatre in Education (TIE): SUPER JAN JAAP SAVES THE WORLD

2. Uitvoerder:
   Instelling : Stichting VAN HET WIT en CO
   Contactpersoon : Joyce Colijn
   Adres : Postbus 2679 3500 BR Utrecht
   Telefoon : 030-2724493

3. Doel project:
   Verhogen van bewustzijn en het stimuleren van verinnerlijking en gedragsverandering op alle integrale milieuvlakken, met als doelgroep scholieren in de basisvorming van het voortgezet onderwijs (12 t/m 14 jaar).

4. Korte omschrijving:
   Super Jan Jaap Saves The World bestaat uit drie op elkaar aansluitende programma's - water, milieuvriendelijk winkelen, energie - waardoor er continuïteit gecreëerd wordt.
   Elk programma is als volgt opgebouwd:
   1 research door milieudeskundige op milieugebied en onderzoek op scholen door docenten theater;
   2 een interactieve voorstelling over een milieuthema;
   3 een verwerkingsles direct na de voorstelling;
   4 een docententraining op theatergebied voor docenten die met het verwerkingspakket gaan werken;
   5 een verwerkingspakket met daarin 12 theatrale milieulessen

5. Resultaten, vorderingen:
   Tijdens het project moeten leerlingen nadenken over milieu en worden gestimuleerd in het maken van bewuste keuzes.
   Dit project beoogt langdurig resultaat, zodat men ook na jaren nog met dezelfde betrokkenheid over het milieu blijft denken en eraan werken.

6. Kansen, sterke punten van het project:
   Inmiddels hebben we op acht scholen het eerste programma over water gespeeld. Leerlingen reageren enthousiast op de voorstelling en verwerkingsles. Docenten zijn vooral te spreken over de combinatie theater en milieu, (actie en fun in educatie en leerelementen in theater) en de continuïteit waarmee een zinvolle bijdrage geleverd kan worden aan een duurzaam milieu.

7. Uitdagingen in het project:
   Milieu heeft net als wiskunde, voor de meeste 12 tot 14 jarigen niet bepaald prioriteit en toch dwingt het project hen zich hierover een mening te vormen en verder te ontwikkelen.

8. Waarom vormt dit project een 'extra impuls'?
   Motivatie voor verstrekking van subsidie door Stuurgroep NME: "Origineel project met een groot bereik en een wijze van bewustmaking die succesvol lijkt te kunnen zijn. De vraagzijde wordt goed benut door de gevraagde 'investering' van scholen en een actieve betrokkenheid van docenten en leerlingen."

DE BINNENKANT VAN HET MILIEUVRAAGSTUK
Naar een duurzaam verdraagzame samenleving

Allardsoog-Hunneschans Vorming, Training en Advies
Gerwine Wuring, coördinator netwerk Aarde, Milieu & Spiritualiteit
Jarig van der Wielenwei 32, 9243 SH Bakkeveen, 0516 541166 fax 541555

In het project **"De binnenkant van het milieuvraagstuk, naar een duurzaam verdraagzame samenleving"**, willen we persoonlijke bewustwording koppelen aan maatschappelijke ontwikkeling, waar het gaat om de milieuvraagstukken van onze tijd. Duurzaamheid krijgt pas handen en voeten als mensen weer beseffen welke rol zij zelf spelen in de ingewikkelde processen van het leven.

Vanuit het netwerk Aarde, Milieu & Spiritualiteit is een ontwikkeling op gang gekomen om methodieken uit de individuele en spirituele groeibeweging in te zetten in de Natuur- en Milieu-educatie. Dit geeft een extra impuls aan NME omdat vanuit een vernieuwende visie wordt gewerkt met aanvullende inhouden en aangepaste methodieken. We ondersteunen mensen en organisaties zo dat ze zicht krijgen op en zich los kunnen maken uit de oude patronen en opnieuw gaan kiezen voor een leefbare wereld. De dialoog met jezelf, met andere mensen en met de natuur is daarvoor van wezenlijk belang.

Tijdens de **driedaagse Methodiekontwikkeling Aarde Educatie** hebben we geëxperimenteerd met werkvormen om de betrokkenheid van mensen op de ontwikkelingen van de aarde te vergroten. Tegelijkertijd is het een studie naar doelen en visie van Aarde Educatie.

Tijdens de **Synthese workshops "Maatschappelijke ontwikkeling en persoonlijke groei, synthese voor een oneindige wereld"** werken we in spelvorm aan de wereld-milieuproblematiek en bijvoorbeeld de klimaatsveranderingen met behulp van computersimulatie. Tegelijkertijd worden de deelnemers uitgenodigd contact te maken en te houden met hun eigen belevings- en gevoelswereld.

Naast visie- en methodiekontwikkeling richt het project zich ook op de overdracht van kennis en ervaringen. Daartoe loopt er momenteel de **cyclus van vier studiedagen "Ecologie van mens, milieu en samenleving op zoek naar de binnenkant van het milieuvraagstuk"**. Sprekers en workshopleiders vanuit diverse disciplines zullen ingaan op de invloed en beperkingen van wetenschap en ecologische kennis, persoonlijke bewustwording en spirituele groei op milieu en samenleving.

In drie publicaties zullen we verslag doen van onze vorderingen. Duidelijk is dat er een grote behoefte bestaat aan het experimenteren met nieuwe werkvormen. Doel daarbij is het overstijgen van de polariteit tussen gevoel en verstand, het mannelijke en het vrouwelijke, het materiële en het spirituele, de natuur en de cultuur om uiteindelijk te komen tot een grotere heelheid van mens en maatschappij.

Vereniging Natuurmonumenten, Vogelbescherming Nederland, Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie, Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, IVN Vereniging voor Natuur- en Milieueducatie, Stichting Kritisch Bosbeheer, Stichting Kritisch Faunabeheer, Stichting Duinbehoud, Stichting Reinwater, Het Waterpakt, Vereniging tot Behoud van het IJsselmeer, Werkgroep Noordzee, Wereld Natuur Fonds, Centrum voor energiebesparing en schone technologie (adviesfunctie), Waddenvereniging, Stichting Natuur en Milieu, Vereniging Milieudefensie, SME MilieuAdviseurs, De Kleine Aarde, Unie van Provinciale Landschappen en de twaalf provinciale milieufederaties.

Meststoffen in/uit de landbouw

Samenwerkingsverband natuur- en milieuorganisaties

Project 'workshops en debatten' Uitvoerder Stuurgroep 'Mest' & NCDO

Korte omschrijving

Natuur- en milieuorganisaties, verenigd in het samenwerkingsverband 'Mest', organiseren in samenwerking met coalitiepartners workshops. De Nationale Commissie voor Internationale Samenwerking en Duurzame Ontwikkeling (NCDO) brengt het thema van de workshop daarna onder de aandacht van een bredere doelgroep middels een duurzaamheidsdebat en/of andere werkvorm.

In 1996 treedt een verschuiving op van landelijke naar regionale workshops door de decentralisering van de uitvoering van het mest- en ammoniakbeleid. In 1996 zijn door het samenwerkingsverband Mest tot nu toe twee landelijke workshops georganiseerd: één over regionalisering van het mest en ammoniakbeleid en één over nitraatproblematiek. Na de presentatie op 19 november zullen dit jaar nog twee regionale workshops over nitraatproblematiek en één landelijke workshop over fosfaatproblematiek plaatsvinden. De NCDO organiseert na 19 december een besloten bijeenkomst over de problematiek van BTW op vlees en voor de kerst een duurzaamheidsdebat over Vlees: 't kan minder 't moet beter.

Doelstellingen

- het scholen middels workshops van de natuur- en milieubeweging en coalitiepartners;
- aansluitend, het organiseren van debatten met vertegenwoordigers van verschillende sectoren op dit thema (toetsing aan duurzaamheidsdoelstelling);
- terugkoppeling van de resultaten in een gezamenlijke brochure naar de achterbannen van de betrokken sectoren.

Doelgroepen

Afhankelijk van het specifieke thema van de workshop en/of het duurzaamheidsdebat worden de volgende doelgroepen uitgenodigd: landbouwbedrijfsleven en achterban; de overheid in al haar geledingen; recreatie-organisaties; waterleidingbedrijven; waterschappen; watersportorganisaties; consumentenorganisaties; water verbruikende industrie en wetenschappelijke instellingen.

Sterke punten van het project

- het aangaan van nieuwe coalities en daarmee een draagvlak voor maatregelen creëren;
- gezamenlijk thema's op de publieke en politieke agenda zetten.

De 'extra impuls' van dit project

De samenwerking tussen NCDO en natuur- en milieuorganisaties levert verfrissende ideeën en coalities op.

Coördinatie samenwerkingsverband: M. Rijnaks en L. Kieft, Stichting Natuur en Milieu, Donkerstraat 17, 3511 KB Utrecht, telefoon 030 – 233 13 28, fax 030 – 233 13 11, E-mail: SNM@antenna.nl

Titel project
Dialoog Duurzame Economie

Uitvoerder
mvr. R. Vervoordeldonk, dhr. T.J. Wams
Vereniging Milieudefensie, Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam
telefoon: 020 6221366; telefax: 020 6275287; e-mail:
info@foenl.antenna.nl

Doel project
Het project wil in een serie discussiebijeenkomsten antwoord geven op de vraag 'wat betekent de omschakeling naar duurzame produktie en consumptie in de praktijk?' Uitwisseling van ervaring en kennis, alsmede bewustwording van problemen en mogelijke oplossingen op het raakvlak van arbeid en milieu staan centraal.

Korte omschrijving
Het project Dialoog Duurzame Economie is een gezamenlijk initiatief van Vereniging Milieudefensie en de FNV. Vertegenwoordigers van vakbeweging en milieubeweging gaan aan de hand van concrete thema's in debat over noodzaak en kansen voor duurzame produktie. Het project beinvloedt kennis en houding van de doelgroep en beoogt (een deel van) hen bij vervolgaktiviteiten te betrekken. Het project sluit nauw aan op de door milieubeweging en vakbeweging, maar ook door het zittende kabinet geconstateerde noodzaak van een intensief maatschappelijk debat over een duurzame economie voor Nederland. Het project is gestart in april 1996 en heeft een duur van twee jaar.

Resultaten, vorderingen
Tussen september en december 1996 discussieren zes groepen over de thema's goederen- vervoer, varkensvleesproduktie en houtgebruik. Deze zijn georganiseerd in nauwe samenwerking tussen vakbeweging en milieubeweging. De ontmoetingen geven aanleiding tot levendige discussie en debat. Enkele groepen hebben al aangegeven de dialoog te willen vervolgen.

Kansen, sterke punten van het project
Open gedachtenwisseling in kleine groepen leidt tot meer kennis en begrip over en weer.
Uitwisseling tussen visie (milieubeweging) en directe praktijkervaring (vakbond) betekent meerwaarde voor beide partijen.

Uitdagingen in het project
Evenwicht bewaken tussen geformuleerde doelen op niveau van mening en houding en geconstateerde wensen op gebied van concrete resultaten.

Programmering die recht doet aan wensen van deelnemers met uiteenlopende achtergrond.
Resultaten van 1996 optimaal inzetten om reikwijdte/impact van het project in 1997 te vergroten.

Waarom vormt dit project een 'extra impuls'?
Het project levert 'educatie op maat': specifieke doelgroepen worden benaderd om mee te discussieren over een specifiek thema. De aanpak bestaat uit informele maar goed gestructureerde en intensieve bijeenkomsten met een vrij beperkt (15/ 20) aantal deelnemers per sessie. De bijeenkomsten worden zo opgezet, dat enerzijds voldoende informatie over milieu en duurzaamheid kan worden overgedragen, anderzijds alle deelnemers ruimschoots aan bod kunnen komen.
Het project maakt aannemelijk dat duurzame ontwikkeling een gedeelde verantwoordelijkheid is van vakbeweging en milieubeweging en creëert draagvlak voor beleid dat gericht is op duurzame ontwikkeling.

Project: **Gerichte overdracht van professionele know-how**

Uitvoerende instelling: ISOR/Onderwijsresearch, Vakgroep Onderwijskunde en Centrum voor Leermiddelenstudie, verbonden aan de Universiteit Utrecht.
Contactpersoon: Karel Stokking, Vakgroep Onderwijskunde, Heidelberglaan 2, 3484 CS Utrecht.
Telefoon: 030-2534785 (b.g.g. 2534555). Telefax: 030-2532352. Email: K.Stokking@fsw.ruu.nl.

Doel van het project en bijdrage aan de 'extra impuls':

Het doel van het project is de ontwikkeling, aanbieding en uitvoering van een aantal cursussen ten behoeve van het NME-veld. Het project richt zich op de ontwikkeling, vernieuwing en kwaliteitsverbetering van drie te onderscheiden onderdelen van het NME-werk:
- de NME-praktijk, d.w.z. de uitvoering en coördinatie van NME-activiteiten;
- de ondersteuning daarvan (vanuit landelijke en provinciale instellingen);
- de evaluatie van beide.

Het project doet dit door middel van overdracht van relevante know-how ten behoeve van de *projecten* waarin wordt gewerkt aan de verdere ontwikkeling en verbetering van NME, de *instellingen* die NME-activiteiten uitvoeren en/of ondersteunen, en de diverse soorten NME-*activiteiten*.

Omschrijving:

Met de cursussen worden bij de doelgroep de volgende resultaten nagestreefd:
a het kunnen maken van educatieve materialen die beter implementeren en meer leereffect sorteren;
b het didactisch vernieuwend en/of meer effectief worden van NME-praktijken;
c (in het verlengde daarvan:) het meer leren en meer met het geleerde kunnen doen door deelnemers;
d het effectiever kunnen invoeren of doen invoeren van vernieuwingen;
e het beter kunnen evalueren van de eigen activiteiten.

Voor het bereiken van deze doelstellingen zijn de volgende cursussen ontworpen. Elke cursus beslaat een 5-tal dagdelen, die worden verzorgd met een interval van ongeveer 4 weken.
1) Projectmatig werken (draagt bij aan doel d)
2) Behoeften- en marktonderzoek (draagt bij aan de doelen a en d)
3) Ontwikkeling van educatief materiaal (draagt bij aan de doelen a en b)
4) Leren veranderen (innovatie en begeleiding) (draagt bij aan de doelen b en d)
5) Activerende didactiek (draagt bij aan de doelen b en c)
6) Evaluatie (draagt bij aan doel e)

Stand van zaken:

De ontwerpen van de cursussen zijn medio november in concept gereed. Zij worden vervolgens beoordeeld op relevantie en kwaliteit door een aantal personen met overzicht over het NME-veld. Daarbij vindt afstemming plaats met de andere projecten binnen het programma Professionalisering (van IVN, SME Milieuadviseurs en gemeente Breda). De ontwerpen worden daarna bijgesteld en er wordt een plan uitgewerkt voor het aanbieden van de cursussen aan het NME-veld. In januari 1997 wordt besloten over de voortgang. Bij positief besluit zal men zich dan in februari kunnen inschrijven.

Bijzondere uitdaging (zowel voor dit project als voor het NME-veld):

Binnen het NME-veld groeit de aandacht voor taken op het niveau van management en beleid. Het bovengenoemde aanbod richt zich deels op enkele instrumenten die daarbij van belang zijn (zie de

cursussen 1, 2, 4 en 6), maar ook op de kwaliteit van het primaire proces (cursussen 3, 4, 5 en 6). Het is zaak om, bij alle veranderingen die plaatsvinden, dat primaire proces niet uit het oog te verliezen, en te (blijven) proberen de effectiviteit daarvan te vergroten. Daar gaat het tenslotte uiteindelijk om!